

**ΑΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΣΕΥΠ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ»

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΕΛΕΝΗ ΔΙΑΛΥΝΑΚΗ

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΛΑΦΤΣΗ ΑΝΝΑ**

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

- 1.1. Φιλελεύθερος φεμινισμός – η θεωρία της ισότητας και των ίσων ευκαιριών.
- 1.2. Μαρξισμός – φεμινισμός
- 1.3. Ριζοσπαστικός φεμινισμός
2. Φεμινισμός και εκπαίδευση στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία
3. Η φεμινιστική έρευνα για το «φύλο και εκπαίδευση» στην Ελλάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΦΥΛΩΝ

- 2.1 Στόχοι της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
- 2.2 Νομικό και Θεσμικό πλαίσιο του συντάγματος της Ελλάδος
- 2.3 Νομικές ρυθμίσεις στα αναγνωστικά
- 2.4 Εκπαιδευτικές ανισότητες
  - 2.4.1 Τα αναλυτικά προγράμματα
  - 2.4.2 Τα «κρυφά» ή «ανεπίσημα» αναλυτικά προγράμματα
  - 2.4.3 Οι ιδιαιτερότητες της Ελληνικής Εκπαίδευσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΩΝ

- 3.1 Στερεότυπα και διάκριση φύλων
  - 3.1.1 Στερεότυπες αντιλήψεις των φύλων στην οικογένεια
  - 3.1.2 Στερεότυπες αντιλήψεις των φύλων στην εκπαίδευση
  - 3.1.3 Στερεότυπες αντιλήψεις των φύλων στην εργασία
- 3.2 Διαιώνιση και αναπαραγωγή των στερεότυπων κοινωνικών αντιλήψεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

4.1. Φορείς κοινωνικοποίησης

4.1.1. Κοινωνικοποίηση ως προς το ρόλο του φύλου στην οικογένεια

4.1.2 Κοινωνικοποίηση ως προς το ρόλο του φύλου στο σχολείο

4.2 Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων

4.2.1 Αναπαραστάσεις των φύλων στα αναγνωστικά εγχειρίδια

4.2.2 Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τα φύλα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

5.1 Αντιλήψεις, στάσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τα φύλα

5.2 Μοντέλα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών

5.3 Επιμορφωτικά προγράμματα των εκπαιδευτικών για την προώθηση της ισότητας

II. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΤΟΧΟΙ – ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 Στόχοι και υποθέσεις έρευνας

1.2 Μεθοδολογία της έρευνας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στην μελέτη των στάσεων και απόψεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την ισότητα των δύο φύλων, έτσι όπως προωθείται μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου. Ποια είναι δηλαδή η σημερινή κατάσταση, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται το ανδρικό και γυναικείο φύλο μέσα από τα βιβλία, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί το αντιλαμβάνονται.

Για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το ΚΕΘΙ για τη βοήθειά του σε βιβλιογραφικό και ερευνητικό υλικό, καθώς και την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση για τις πληροφορίες που μας έδωσε σχετικά με το θέμα μας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη και χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τους στόχους της πτυχιακής μας εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα εκπαιδευτικά συστήματα αντανakλούν και αναπαράγουν την ανισότητα των φύλων που υπάρχει στην κοινωνία και λειτουργεί εις βάρος των γυναικών. Καθώς το σχολείο αποτελεί ένα μικρόκοσμο της ευρύτερης πατριαρχικά δομημένης κοινωνίας, διαιωνίζει την ανδρική ηγεμονία. Η εσωτερίκευση της σεξιστικής ιδεολογίας αρχίζει από το σπίτι, συνεχίζει μέσα από το σχολείο όπου οι ρόλοι των φύλων αποκτούν κοινωνικό περιεχόμενο και τα στερεότυπα των ρόλων που αφορούν τον άνδρα και τη γυναίκα γίνονται όλο και πιο αυστηρά. (Γ.Παπαγεωργίου, 2004).

Για το λόγο αυτό, τα τελευταία χρόνια και στον ελλαδικό χώρο, ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός επιστημών στρέφει το ενδιαφέρον του στην έρευνα για τον παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση. Έτσι παρατηρείται ότι ο προσανατολισμός των κοριτσιών στην ανάληψη παραδοσιακών για το φύλο τους ρόλων πραγματώνεται μέσω των σχολικών δομών και πρακτικών, όπως είναι τα αναλυτικά προγράμματα «η γνώση που διδάσκεται αντανakλά την ιδεολογία των ανδρών που κατά πλειοψηφία την παρήγαγαν». (Α.Φρειδερίκου, 1995), η αλληλεπίδραση στην τάξη, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί με τις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις πρακτικές τους απέναντι στα αγόρια και τα κορίτσια. Αυτό αναδεικνύει και τη μεγάλη σημασία που μπορεί να έχουν οι απόψεις που διατυπώνονται από τους εκπαιδευτικούς, στα χέρια των οποίων βρίσκεται ένα μεγάλο μέρος των δυνατοτήτων για κοινωνική αλλαγή προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων ή για στασιμότητα και αναπαραγωγή των ανισοτήτων.

Το βιβλίο από την άλλη αποτελεί ένα βασικό κοινωνικοποιητικό εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών. Το περιεχόμενό του και ιδιαίτερα τα φυλετικά στερεότυπα που προβάλλονται μέσα από αυτό εκτιμάται ότι δρουν καταλυτικά και καθοριστικά στη διαμόρφωση του ρόλου του φύλου, των στάσεων, αντιλήψεων και προσδοκιών των μαθητών. (Δρ.Χ.Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Δρ.Λ.Μαράτου-Αλιπράντη,Α.Καπέλλα, 2001.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας γίνεται μία αναφορά στα φεμινιστικά κινήματα τα οποία συνέβαλαν στην ανάλυση των σχέσεων των δύο

φύλων στην εκπαίδευση αλλά και στη κατανόηση της ευρύτερης σχέσης εκπαίδευσης και κοινωνίας. Κατά την τελευταία εικοσαετία παρατηρείται το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων, εκπαιδευτικών και ερευνητών να στρέφεται προς τη διερεύνηση του παράγοντα φύλο στην Α/θμια και Β/θμια εκπαίδευση.

Έτσι στη συνέχεια παρουσιάζεται η Α/θμια εκπαίδευση με τις ανισότητες των δύο φύλων τόσο μέσα από τα αναλυτικά και ανεπίσημα προγράμματα, όσο και μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια, το μοναδικό εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών. Παρά τη μεταρρύθμιση των αναγνωστικών κατά τη χρονολογία '82-'86 η οποία θέλησε να εκσυγχρονίσει το εκπαιδευτικό σύστημα, η μορφή και το περιεχόμενο των βιβλίων, με μικρές βελτιώσεις, παραμένει στερεοτυπική προβάλλοντας την ανισότητα των δύο φύλων.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στις κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος του φύλου σε μια πατριαρχικά δομημένη κοινωνία, με στερεότυπες αντιλήψεις των φύλων στην οικογένεια – εκπαίδευση – εργασία, καθιστώντας το γυναικείο φύλο σε υποδεέστερη θέση.

Προχωρώντας αναφέρονται οι βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης ως προς το ρόλο του φύλου, οικογένεια και σχολείο, αλλά και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των φύλων μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια, αλλά και των ίδιων των εκπαιδευτικών που έχουν για τα φύλα.

Τελειώνοντας το πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τα φύλα, τα μοντέλα και τα προγράμματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών που εφαρμόστηκαν για την προώθηση της ισότητας.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων και η ανάλυση όσων αφορά τις στάσεις και τις απόψεις των εκπαιδευτικών για την προώθηση της ισότητας μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα.

I. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Η φεμινιστική κοινωνιολογία της εκπαίδευσης συνέβαλε στην ανάλυση των σχέσεων των φύλων στην εκπαίδευση και πρόσθεσε στην κατανόηση της ευρύτερης σχέσης εκπαίδευσης και κοινωνίας.

Τρεις από τις σημαντικότερες φεμινιστικές τάσεις που επηρεάζουν την τελευταία δεκαπενταετία τις έρευνες «Εκπαίδευση και Φύλο» είναι: ο φιλελεύθερος φεμινισμός, ο μαρξισμός-φεμινισμός και ο ριζοσπαστικός φεμινισμός

1.1 Φιλελεύθερος φεμινισμός – Η θεωρία της ισότητας και των ίσων ευκαιριών

Ο φιλελεύθερος φεμινισμός στηρίζεται στην ιδεολογία του καπιταλιστικού συστήματος σύμφωνα με την οποία το άτομο εξελίσσεται με βάση την προσωπική του αξία και την εργασία που προσφέρει. Ο φιλελεύθερος φεμινισμός στρέφεται εναντίον του καπιταλισμού λόγω του γεγονότος ότι εκμεταλλεύεται τις γυναίκες εξαιτίας του φύλου τους. Πιστεύουν ότι άντρες και γυναίκες είναι ίσοι από τη φύση τους και ότι οι θεσμοί έχουν κατασκευαστεί από τους άντρες, προκειμένου να εκμεταλλευτούν με οποιονδήποτε τρόπο τις γυναίκες. Οι θεσμοί αυτοί πρέπει να αλλάξουν προς την κατεύθυνση της ισότητας, της ισοτιμίας και της δικαιοσύνης και για τα δύο φύλα. Βασική ανάγκη για τις γυναίκες είναι να τις επιτραπεί να αναπτυχθούν πνευματικά σε όλες τις παραμέτρους, τις φάσεις και το εύρος που απαιτεί ο όρος. (Γ.Παπαγεωργίου, 2004).

Ο φιλελεύθερος φεμινισμός απαίτησε την προέκταση της φιλελεύθερης ιδεολογίας και στις γυναίκες και διεκδίκησε από τον προηγούμενο αιώνα ίση δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση για όλους, άνδρες και γυναίκες καθώς

και την νομική, δηλαδή την νομικά κατοχυρωμένη, τυπική ισότητα ευκαιριών μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου,1999).

Οι σύγχρονες όμως φιλελεύθερες φεμινίστριες υποστηρίζουν ότι η τυπική, νομικά κατοχυρωμένη ισότητα ευκαιριών είναι ανεπαρκής και ότι η πραγματική ισότητα ευκαιριών μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την κατάργηση των στερεότυπων για τους ρόλους των φύλων μέσω της αλλαγής των στάσεων των μαθητών, των γονιών και των εκπαιδευτικών. Η πολιτική πρακτική που απορρέει από τις απόψεις αυτές και στην οποία στοχεύουν οι προσπάθειες των φιλελεύθερων φεμινιστριών αφορούν την πίεση για άρση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και την ενθάρρυνση των κοριτσιών και γυναικών να προχωρούν στη λήψη αποφάσεων και επιλογών που οδηγούν σε επαγγέλματα με μη παραδοσιακό χαρακτήρα σε σχέση με το φύλο τους. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου,1999).

Ο φιλελεύθερος φεμινισμός δέχεται κριτική από τα υπόλοιπα δύο ρεύματα της φεμινιστικής θεωρίας. Η ριζοσπαστική άποψη διατυπώνει ότι ο φιλελεύθερος φεμινισμός εντάσσεται στο πλαίσιο της ανδρικής επιστήμης, θεωρώντας αυτονόητες τις υπάρχουσες ιεραρχικές δομές και σχέσεις δύναμης και εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Ο μαρξισμός – φεμινισμός από την άλλη θεωρεί ότι δεν αρκεί η κριτική στο άνισο εκπαιδευτικό και κοινωνικό σύστημα αν δεν αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο το σύστημα αναπαράγει τις ανισότητες. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου,1999).

1.2 Μαρξισμός – Φεμινισμός

Ο Μαρξισμός – Φεμινισμός στηρίζεται στην μαρξιστική ανάλυση για την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής μέσα στα καπιταλιστικά συστήματα όπου η κοινωνική τάξη αποτελεί το βασικό σημείο αναφοράς. Ο Μαρξ και ο Ενγκελς υποστηρίζουν ότι η ανισότητα των φύλων είναι αποτέλεσμα οικονομικής ανισότητας. Η οικογένεια (άνδρας και γυναίκα) είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους καπιταλιστές οι οποίοι χρησιμοποιούν όλα τα μέσα για να καλύψουν τους σκοπούς τους. Καταλήγουν ότι εχθρός δεν είναι ο άνδρας αλλά ο

καπιταλισμός στην απουσία του οποίου τα δύο φύλα θα ήταν ελεύθερα. (Γ.Παπαγεωργίου, 2004).

Οι φεμινίστριες της κατεύθυνσης αυτής θεωρούν τον καπιταλισμό ως πρωταρχική πηγή καταπίεσης και συσχετίζουν τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας με τον καταμερισμό της εργασίας κατά φύλο. Στην ανάλυση που προκύπτει από μελέτες για την διαιώνιση της ηγεμονίας της αστικής τάξης μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα όπου τα παιδιά της εργατικής τάξης μειονεκτούν, οι μαρξίστριες – φεμινίστριες κοινωνιολόγοι της εκπαίδευσης έρχονται να προσθέσουν την αναπαραγωγή της ανδρικής ιδεολογίας και της υπάρχουσας κοινωνικής δομής οι οποίες λειτουργούν εις βάρος των γυναικών. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου, 1999).

Ο στόχος των ερευνών των μαρξιστικών – φεμινιστικών κοινωνιολόγων είναι η μελέτη των τρόπων με τους οποίους το σχολείο εμπλέκεται στην νομιμοποίηση και ακόμη περισσότερο, στην αναπαραγωγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και τα φύλα στα καπιταλιστικά συστήματα. Άποψη τους είναι ότι η εκπαίδευση δεν αλλάζει, αν δεν αλλάξουν οι δομές και ότι δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια παρέμβασης στο σχολείο, εφόσον αυτό εξακολουθεί να λειτουργεί μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα. (Arnot 1981, στο Β.Δεληγιάννη-Κουιμτζή, 1999).

Η κριτική που ασκείται στο μαρξισμό – φεμινισμό επικεντρώνεται στο ότι οι μαρξίστριες – φεμινίστριες έχουν ως στόχο την ανάλυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και πολιτικής στα πλαίσια των ήδη κοινωνικών δομών και δεν επιτρέπουν λύσεις και πρακτικές για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας, γιατί θεωρούν ως απαραίτητη προϋπόθεση την ανατροπή του συγκεκριμένου κοινωνικού συστήματος. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου, 1999).

1.3 Ριζοσπαστικός φεμινισμός

Η λέξη-κλειδί για το ριζοσπαστικό φεμινισμό είναι η πατριαρχία και χρησιμοποιώντας την ως σημείο αναφοράς θέλουν να τονίσουν την καθολική καταπίεση των γυναικών από τους άνδρες. Οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες με

τον όρο πατριαρχία εννοούν ένα φαινόμενο καθολικό που συναντάται ιστορικά και κοινωνικά σε όλες τις μορφές της ζωής ξεκινώντας από το πολύ προσωπικό επίπεδο των σεξουαλικών σχέσεων. Για τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες ο καπιταλισμός ήταν δημιούργημα της πατριαρχίας όπου επεξεργάστηκε με τέλειο τρόπο τις πτυχές του φαινομένου προς όφελός του. Ο κοινωνικός έλεγχος των γυναικών με τη χειραγώγηση και την κοινωνικοποίησή τους στα στερεότυπα του φύλου συνέβαλε στο να μειονεκτούν και οι ίδιες απέναντι στο φύλο τους. (Λ.Φρόση,Ε.Κουιμτζή,Χ.Παπαδήμα, 2001).

Οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες πιστεύουν ότι η ανδρική ψυχολογία κατασκευάζει τη γυναικεία ψυχολογία και κάνει τις γυναίκες να πιστεύουν ότι είναι κατώτερες από τους άνδρες και αυτή η ψυχολογική παρανόηση απλώνεται στην πολιτιστική σφαίρα με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια κοινωνία, τα μέλη της οποίας πιστεύουν τελικά ότι οι γυναίκες είναι πράγματι κατώτερες. Πολλές γυναίκες έχουν κοινωνικοποιηθεί επίσης με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδέχονται την κατωτερότητά τους. (Γ.Παπαγεωργίου, 2004).

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες βλέπουν το σχολείο ως χώρο αναπαραγωγής της πατριαρχίας και αναλύουν τον τρόπο κατανομής της δύναμης μέσα και έξω από τις σχολικές τάξεις, τον σεξισμό στην παιδαγωγική διαδικασία, τις επιπτώσεις του κρυφού αναλυτικού προγράμματος που συμβάλλει στη διατήρηση της καταπίεσης των κοριτσιών. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου,1999).

Παρά την κριτική που δέχεται ο ριζοσπαστικός φεμινισμός όσον αφορά την αδυναμία να διατυπώσει μια τεκμηριωμένη θεωρία για τις αιτίες της πατριαρχίας, δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός ότι προτείνει συγκεκριμένες λύσεις για την εκπαίδευση μέσα από την οποία μπορεί να βελτιωθεί η θέση της γυναίκας. Αυτές έχουν να κάνουν με την παραγωγή και εισαγωγή νέας, αυθεντικής για τις γυναίκες γνώση και ενίσχυση των κοριτσιών με ειδικά μαθήματα, όπου αυτή η γνώση θα αναλύεται και θα συζητιέται. (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου,1999).

2. Φεμινισμός και εκπαίδευση στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία

Κατά την τελευταία εικοσαετία, από την άνοδο δηλαδή στην εξουσία της σοσιαλιστικής κυβέρνησης, που περιέλαβε το γυναικείο ζήτημα στην ατζέντα των προγραμματισμένων δηλώσεων, υπήρξε «οργασμός» δραστηριοτήτων που εκδηλώθηκε με θεσμικές ρυθμίσεις και μια σειρά από δημοσιεύσεις και συνέδρια. Στις πρώτες περιλαμβάνονται η ίδρυση κρατικών φορέων προώθηση της ισότητας των φύλων, όπως το Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων (1982) και το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (1994), καθώς και η υποστήριξη συλλογικών δραστηριοτήτων, όπως το Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου (1982). (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου, 1999).

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και ιδιαίτερα τη δεκαετία του '90 διαπιστώνει κανείς πως το ενδιαφέρον κοινωνιολόγων, εκπαιδευτικών και ερευνητών/τριων στρέφεται στη διερεύνηση του παράγοντα φύλο στην Α/θμια και Β/θμια εκπαίδευση. Οι δημοσιεύσεις αρχικά αποτελούν μια καταγραφή της πραγματικότητας όσον αφορά την παραπάνω θεματική, αλλά οι δημοσιεύσεις της δεκαετίας του '90 μαρτυρούν την εκτενέστερη και βαθύτερη μελέτη των επιμέρους υποθεμάτων που συνιστούν τη θεματική εκπαίδευση και φύλο. Αναλυτικότερα 1996 οργανώθηκε από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο συνέδριο με θέμα: «εκπαίδευση, φύλο και σχολική πράξη» με εισηγήσεις που καλύπτανε τις θεματικές, φύλο και δημοκρατία (Αρνοτ, 1997), οι εκπαιδευτικοί και η πολιτική για τα φύλα (Βαρνάβα-Σκούρα, 1997), φύλο και αναλυτικό πρόγραμμα (Κανατσούλη, Παντίσκα, 1997), φύλο και επιστημονική έρευνα (Σακκά, Χαρίτου-φατούρου, 1997), διαφορές στην οικογένεια και το σχολείο (Μπαμπέκου, 1997) και φύλο και αγορά εργασίας (Βατσιλάκη, Σαρωνιάτη, Ζαφειροπούλου, 1997).

Το Κ.Ε.Θ.Ι. με την ολοκλήρωση των επιμέρους φάσεων του προγράμματος επιμόρφωσης ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών που υλοποίησε σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Υ.Ε.Π.Θ., οργάνωσε το 1998 και το 1999 συνέδρια με θέματα αντίστοιχα «εκπαίδευση και φύλο, νέες τεχνολογίες» και «εκπαίδευση και φύλο, ο ρόλος των εκπαιδευτικών». Ενδιαφέρον στοιχείο των συνεδρίων αυτών αποτέλεσε η συμμετοχή σε αυτά

ενεργών εκπαιδευτικών οι οποίοι πήραν μέρος στο πρόγραμμα. Με τις εισηγήσεις τους κατέθεσαν τις εμπειρίες από τη δράση τους σε αυτό, οι οποίες συνηγορούν υπέρ της αναγκαιότητας συνέχισης προγραμμάτων που συνδέουν την ακαδημαϊκή θεωρητική γνώση με τη διδακτική πράξη. (Λ.Φρόση,Ε.Κουιμτζή,Χ.Παπαδήμα,2001).

3. Η φεμινιστική έρευνα για το «φύλο και εκπαίδευση» στην Ελλάδα

Η έρευνα χρησιμοποιώντας ποικίλες μεθόδους, ποσοτικές ή ποιοτικές, στρέφεται σε μία ποικιλία υποθεμάτων που συνθέτουν την ευρύτερη θεματική «φύλο και εκπαίδευση». Ο μεγαλύτερος όγκος επικεντρώνεται σε τρεις τομείς: α) Ιστορική έρευνα της γυναικείας εκπαίδευσης και της θέσης των γυναικών στην κοινωνία διαχρονικά β) Έρευνα που μελετά και αναλύει τα σχολικά εγχειρίδια και ιδιαίτερα τα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου και την παιδική λογοτεχνία γενικότερα γ) Έρευνα που ασχολείται με τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών, τη γυναικεία εργασία και τη θέση των γυναικών στον επαγγελματικό χώρο γενικότερα. Τα τελευταία χρόνια, οι ερευνητές/τριες που ασχολούνται με το θέμα της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, διαπιστώνουν ότι για να επιτευχθεί οποιαδήποτε μεταρρυθμιστική προσπάθεια θα πρέπει να λάβουν υπόψη την εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Έτσι η έρευνα έχει στραφεί σε ένα τέταρτο τομέα που είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για τα φύλα αλλά και οι στάσεις και οι πρακτικές που εφαρμόζουν κατά την καθημερινή εκπαιδευτική διαδικασία. (Λ.Φρόση-Ε.Κουιμτζή-Χ.Παπαδήμα, 2001).

Από τα δεδομένα των ερευνών που έχουν μέχρι τώρα πραγματοποιηθεί, το σχολείο αν και παρέχει ίσες ευκαιρίες θεωρητικά και θεσμικά στο μαθητικό δυναμικό, αναπαράγει ανισότητες μεταξύ των φύλων μέσα από ένα πλέγμα μεταβλητών που συνθέτουν την σχολική πραγματικότητα. Το σχολείο μέσα από το διδακτικό υλικό και τα αναλυτικά προγράμματα υποθάλλει τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων, διότι εμπεριέχει μοντέλα ρόλων του φύλου και

οδηγίες συμπεριφοράς ακόμη και όταν ρητώς εξυπηρετεί αποκλειστικά άλλους μαθησιακούς στόχους. (Δ.Κογκίδου, 1998).

Επίσης οι προσδοκίες, οι στάσεις και οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών διαφοροποιούνται απέναντι στα παιδιά των δύο φύλων και ως «αναπαραγωγοί» μηνυμάτων και ιδεολογιών μεταδίδουν στους μαθητές και στις μαθήτριες ανάμεσα σε άλλα και μηνύματα που έχουν σχέση με το φύλο, κατά τη διάρκεια της καθημερινής αλληλεπίδρασης και πρακτικής μέσα στις σχολικές πράξεις. (Β.Δεληγιάννη,Χ.Αθανασιάδου, 1997).

Όπως ήδη αναφέραμε το σχολείο αν και θεσμικά εξασφαλίζει ισότητα και για τα δύο φύλα οι περιπτώσεις ανισότητας και αναπαραγωγής των στερεότυπων είναι πολλές και όχι πάντα τόσο εμφανής ώστε να εντοπίζεται από κάθε εκπαιδευτικό. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας αλλά και η καλλιέργεια δεξιοτήτων που να τους επιτρέπει όχι μόνο να εντοπίζουν τις ανισότητες αλλά και να παρεμβαίνουν με στόχο τη μείωση και την εξάλειψή τους. (Β.Δεληγιάννη,Χ.Αθανασιάδου,1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 . Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΦΥΛΩΝ

2.1 Στόχοι της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Οι εκπαιδευτική σκοποί και στόχοι αποτελούν τις επίσημες προγραμματισμένες επιδιώξεις της εκπαίδευσης με τη μορφή θεσμικού κειμένου και διατυπώνονται με βάση τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική της κάθε χώρας. Συγκεκριμένα σκοπός της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, όλοι να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα να υποβοηθηθούν οι μαθητές ώστε: α) να γίνουν ελεύθεροι, υπεύθυνοι και δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση, να διακατέχονται από πίστη στην πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της Ορθόδοξης Χριστιανικής παράδοσης β) να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν αρμονικά το πνεύμα και το σώμα τους, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες τους γ) να αναπτύσσουν δημιουργική και κριτική σκέψη και αντίληψη συλλογικής προσπάθειας και συνεργασίας, δ) να κατανοούν τη σημασία της τέχνης, της επιστήμης και της τεχνολογίας, να σέβονται τις ανθρώπινες αξίες και να διαφυλάσσουν και προάγουν τον πολιτισμό ε) να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε ένα κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό. (www.pedia.gr).

2.2 Νομικό και θεσμικό πλαίσιο του συντάγματος της Ελλάδας

Η εφαρμογή της πολιτικής της ισότητας των φύλων προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κατάλληλου νομικού και θεσμικού πλαισίου, που ωστόσο δεν επαρκεί από μόνο του για να εξασφαλίσει στην πράξη την εξάλειψη των ανισοτήτων.

Η Ελλάδα στις 2 Μαρτίου 1982, υπέγραψε τη Σύμβαση για την εξάλειψη Όλων των Διακρίσεων κατά των Γυναικών, στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στο άρθρο 10 του Νόμου 1342/83 για τα «ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση». Τα κράτη μέλη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών ώστε να τους εξασφαλίσουν δικαιώματα ίσα με εκείνα των ανδρών όσον αφορά την εκπαίδευση και ιδιαίτερα για να τους εξασφαλίσουν: α) τους ίδιους όρους επαγγελματικού προσανατολισμού β) τις ίδιες δυνατότητες όσον αφορά τη χορήγηση υποτροφιών γ) Τις ίδιες δυνατότητες να παρακολουθούν τα προγράμματα διαρκούς εκπαίδευσης δ) τη μείωση των ποσοστών εγκατάλειψης των σπουδών από γυναίκες και την οργάνωση προγραμμάτων για κορίτσια και γυναίκες που εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο ε) το δικαίωμα να παρακολουθούν τα ίδια προγράμματα, να έχουν εκπαιδευτικό προσωπικό με προσόντα της ίδιας τάξης, σχολικούς χώρους και εξοπλισμό της ίδιας ποιότητας στ) την εξάλειψη κάθε στερεότυπης αντίληψης του ρόλου του άνδρα και της γυναίκας σε όλα τα επίπεδα και σε όλες τις μορφές εκπαίδευσης, ενθαρρύνοντας τη μικτή εκπαίδευση και άλλους τρόπους εκπαίδευσης που θα βοηθήσουν να πραγματοποιηθεί ο σκοπός αυτός και ιδιαίτερα, αναθεωρώντας τα σχολικά βιβλία και τα σχολικά προγράμματα και προσαρμόζοντας τις παιδαγωγικές μεθόδους. (www.pedia.gr).

2.3 Νομικές ρυθμίσεις στα αναγνωστικά εγχειρίδια

Οι αναλύσεις του περιεχομένου των ελληνικών αναγνωστικών που πραγματοποιήθηκαν κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, πιστοποιούν ότι τα πρότυπα του φύλου που προβάλλονται ενισχύουν την ανισότητα. Η Άννα Φραγκουδάκη (1979), επισημαίνει το γεγονός αυτό αναλύοντας την ιδεολογία των αναγνωστικών του 1954 κυρίως ως προς το τρίπτυχο θρησκεία – πατρίδα – οικογένεια όπου εντοπίζει «ακραίο φυλετισμό» καθώς και «επίσημη προπαγάνδα από το σχολείο υπέρ της ανισότητας των φύλων».

Μέσα στη δεκαετία του 1980, σημαντικές διαδικασίες οδήγησαν προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων με την οργανωμένη γυναικεία φεμινιστική δράση. Έτσι για πρώτη φορά στην Ελλάδα επιβάλλεται ως σκοπός στην εκπαίδευση να διανέμονται «ισόρροπα» τα εκπαιδευτικά αγαθά σε όλους τους μαθητές «ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή». (Α.Φρειδερίκου,1995).

Η τελευταία αλλαγή στα αναγνωστικά του ελληνικού σχολείου αρχίζει το 1982 και ολοκληρώνεται το 1986 με την εισαγωγή των βιβλίων « η γλώσσα μου». Η μεταρρύθμιση αυτή θέλησε να εκσυγχρονίσει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και επεδίωξε όχι μόνο την υλική υποδομή των δημοτικών και την αναβάθμιση του διδακτικού προσωπικού αλλά και το αναλυτικό πρόγραμμα με ανάλογες διορθωτικές παρεμβάσεις. Έτσι επιχείρησε την άμβλυση της κοινωνικής ανισότητας καθώς και τις ανισότητες των φύλων αλλάζοντας τη μορφή και το περιεχόμενο των αναγνωστικών. Οι δημιουργοί φιλοδόχησαν να προσφέρουν ένα καινούριο τρόπο προσέγγισης της μάθησης μέσα από την επιλογή και την συγγραφή των κειμένων, προσφέροντας ένα νέο τρόπο κοινωνικής συμπεριφοράς. Οι πρώτες έρευνες και άρθρα για τα αναγνωστικά επισημαίνουν προσπάθειες για βελτίωση των στερεότυπων κατά φύλο χωρίς όμως να καταφέρνουν την εξάλειψή του. Η Δεληγιάννη – Ζιώγου επισημαίνουν ότι « σε μερικά σημεία έχει επέλθει βελτίωση» αλλά δεν έχει λυθεί ικανοποιητικά το πρόβλημα της ανισότητας των φύλων και ότι « αρκετές προσπάθειες πρέπει να γίνουν ακόμη, για να μπορούμε να υποστηρίξουμε ανεπιφύλακτα πως έχουν απαλειφθεί τα στερεότυπα των ρόλων για τα δύο φύλα στα εγχειρίδια». (Β.Δεληγιάννη,Σ.Ζιώγου,1997).

2.4 Εκπαιδευτικές ανισότητες

Τα τελευταία χρόνια οι ανισότητες στο χώρο του εκπαιδευτικού συστήματος έχουν γίνει αντικείμενο συστηματικής κοινωνιολογικής έρευνας σε ολόκληρο τον κόσμο. Από τις πρώτες ήδη έρευνες που πραγματοποιήθηκαν, έγινε αντιληπτό ότι οι ευκαιρίες μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνική ομάδα, όπως αναφέρεται και στο

μαρξισμό-φεμινισμό, στην οποία ανήκει το παιδί. Το ενδιαφέρον των ερευνών εστιάστηκε επίσης στην ανάλυση όχι μόνο των «ταξικών ανισοτήτων» αλλά και των ανισοτήτων που αναπαράγονται στο σχολείο με βάση την οπτική του φύλου. (Α.Φρειδερίκου,1995).

Ένας βασικός λόγος για την άνιση μεταχείριση των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι το γεγονός ότι στην κοινωνία μας η παραγωγή της γνώσης έχει επηρεαστεί δυσανάλογα από τους άνδρες με αποτέλεσμα η γνώση που διδάσκεται στα σχολεία να έχει ιδεολογική βάση και σκέψη ανδρική, αφού αυτοί κατά πλειοψηφία την παρήγαγαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα της Φρειδερίκου (1995), όπου φυλλομετρώντας τα δεκατέσσερα τεύχη των εγχειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου διαπιστώνει ότι καμία γυναίκα δεν συμμετέχει στις συντακτικές ομάδες, το οποίο αποτελεί ανδρικό προνόμιο, αλλά και στα κείμενα που ανθολογούνται από έργα ελλήνων και ξένων συγγραφέων οι γυναίκες υπολείπονται και ως συγγραφείς.

Ένας άλλος λόγος που συμβάλει στην άνιση μεταχείριση των φύλων στην εκπαίδευση είναι ο μητρικός ρόλος που αποδίδεται στη δασκάλα, όπου αναλαμβάνοντας το «ντάντεμα» και τη μετάδοση γνώσεων στα μικρά παιδιά ενισχύει περισσότερο το στερεότυπο της μητέρας παρά την εικόνα της επαγγελματικά εργαζόμενης γυναίκας. Αυτό οφείλεται αφενός στην κοινή αντίληψη εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, που αποδίδει μητρικά στοιχεία στο ρόλο της δασκάλας, αλλά και αφετέρου στις ίδιες τις δασκάλες που θεωρούν τον εαυτό τους καταλληλότερο από τους άνδρες συναδέλφους για τις τάξεις με τα μικρότερα παιδιά. (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997).

Ακόμη και σήμερα που γίνεται τόσος λόγος για την εξίσωση των φύλων μέσω της εκπαίδευσης, οι αντιλήψεις για το εκπαιδευτικό σύστημα και την εγκυρότητα της γνώσης εξακολουθούν να διαμορφώνονται σύμφωνα με την παραδοσιακή ιεράρχηση των φύλων, όχι μόνο γιατί οι συλλογικές νοοτροπίες μετακινούνται βραδύτερα από ότι τα άτομα ή οι θεσμοί, αλλά γιατί η ανάλυση των θεμάτων αυτών έχει διαμορφωθεί σε στάδια προγενέστερα της ανάμιξης των γυναικών στα σχετικά θέματα. (Α.Φρειδερίκου, 1995).

Η παραδοσιακή ιδεολογία της «ανδροκεντρικής» παραγωγής γνωστικών και κοινωνικών μοντέλων παραμένει ισχυρή και γερά ριζωμένη στην Ελληνική εκπαίδευση, μεταφέροντας στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των φύλων στην καθημερινή σχολική πράξη. Τα αναλυτικά προγράμματα, το διδακτικό υλικό, το «κρυφό» πρόγραμμα, οι πρακτικές των εκπαιδευτικών στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στη στερεότυπη εικόνα των διαφορετικών χαρακτηριστικών των φύλων. (Β.Δεληγιάννη,Σ.Ζιώγου,1997).

2.4.1 Τα αναλυτικά προγράμματα

Τα αναλυτικά προγράμματα δεν είναι τίποτε άλλο παρά αποτελέσματα μάθησης (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις, ιδέες κ.ά) τα οποία επιδιώκονται συνειδητά. Είναι γνωστό ότι η μάθηση εδραιώνεται και η επιθυμία για διερεύνηση και επέκτασή της γίνεται ακόμη μεγαλύτερη όταν τα υποκείμενα που μαθαίνουν δοκιμάζουν ικανοποίηση και επιτυχία από τη νέα τους μάθηση, δηλαδή από τις νέες ικανότητες ή μορφές συμπεριφοράς. Τα αναλυτικά προγράμματα επομένως θα πρέπει να αναπτύσσουν δραστηριότητες από τη μία οι οποίες θα δημιουργούν τα κίνητρα και το ενδιαφέρον διαφορετικών τύπων μαθητών και από την άλλη οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αναπτύσσουν μία μεθοδικότητα η οποία θα προσαρμόζεται στα ενδιαφέροντα και στις ατομικές ανάγκες των μαθητών. (Γ.Φλουρής, 2000).

Τα αναλυτικά προγράμματα εκτός από το περιεχόμενο της διδασκαλίας, αποτελούν και ένα περιεχόμενο μηνυμάτων τα οποία επιλέγονται ώστε να εξυπηρετούν κάποιους κοινωνικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς. Το περιεχόμενο αυτής της κατεύθυνσης έχει γνωστικά, συναισθηματικά και πρακτικά στοιχεία που μεταφέρονται στους μαθητές μέσα από τις πρακτικές οργάνωσης του μαθησιακού περιβάλλοντος και από τις διδακτικές μεθόδους. Τα συναισθηματικά και πρακτικά στοιχεία του προγράμματος, οι ανεπίσημες σχολικές νόρμες, οι δύσκολα μεταφραζόμενοι στην πράξη στόχοι και τα συμφραζόμενα του μαθήματος, αποτελούν ένα μέρος των μηχανισμών που επιδρούν στη διαφοροποίηση των δύο φύλων όπως το παράδειγμα των

θετικών μαθημάτων που απεικονίζουν τη γυναίκα σε στερεοτυπικούς ρόλους και τονίζουν την περιθωριακή τους θέση στις επιστήμες κάνοντας τα κορίτσια λιγότερο ικανά από τα αγόρια. (Ε.Τρέσσου-Μυλωνά, 1995).

Το περιεχόμενο των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου επίσης συντελεί στην διαφορετική κατασκευή ταυτότητας του φύλου για τα κορίτσια, όπου μέσα από τα κείμενα των ανθολογίων και αναγνωστικών δεν παρουσιάζονται αμερόληπτα οι αντιλήψεις για την ανθρώπινη φύση, το άτομο και την οικογένεια, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα ή τον καταμερισμός της εργασίας. (Α.Φρειδερίκου, 1995).

Πολλά προγράμματα ισότητας ευκαιριών στη Μ.Βρετανία έχουν επιλέξει ως στόχο τα αναλυτικά προγράμματα, γιατί παίζουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία με την οποία το σχολείο ενισχύει την απόκτηση των ρόλων του φύλου και κατευθύνει τους μαθητές και τις μαθήτριες σε συγκεκριμένες επαγγελματικές επιλογές. Έχουν αναπτυχθεί πρωτοβουλίες για να αντισταθμίσουν τη μη ισόρροπη ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος, όπου δηλαδή κορίτσια και αγόρια ενθαρρύνονται στην επιλογή διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων, πρόβλημα όμως που δύσκολα αντιμετωπίζεται. Εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων επιχειρούν να διδάξουν κατά τρόπο που να μην έχει προκαταλήψεις και που θα επιτρέψει στα παιδιά να αναγνωρίσουν την προκατάληψη και τις πρακτικές που δημιουργούν διακρίσεις στο σχολείο και σε άλλους θεσμούς στην κοινωνία. (L.Measor-P.Sikes στο Δ.Κογκίδου, 2002/3).

2.4.2.Τα «κρυφά» ή «ανεπίσημα» αναλυτικά προγράμματα

Είπαμε παραπάνω ότι τα αναλυτικά προγράμματα επιδιώκονται συνειδητά μέσα από τη σχολική διαδικασία. Υποπροϊόντα της σχολικής διαδικασίας, τα οποία δεν επιδιώκονται συνειδητά αλλά προκύπτουν από μια σειρά μη προγραμματισμένων διαδικασιών στα πλαίσια της σχολικής ζωής είναι γνωστά ως «κρυφά» προγράμματα. Τα «κρυφά» ή «ανεπίσημα» προγράμματα αναφέρονται κυρίως: α) στα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση δασκάλου-μαθητή β) στα αποτελέσματα που δημιουργεί η

συγκεκριμένη δομή της τάξης, με την έννοια του μικρόκοσμου γ) στις διάφορες διαδικασίες ή τεχνικές που αναπτύσσονται μέσα ή μέσω του σχολείου και αναφέρονται στην απόκτηση αξιών, στην κοινωνικοποίηση των μαθητών ή στη διατήρηση της κοινωνικής δομής. (Γ.Φλούρης, 2000).

Πέρα από τις δεσμεύσεις που επιβάλλει το αναλυτικό πρόγραμμα και η νομική περιγραφή της συμπεριφοράς τους, οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν ιδεολογική επιρροή στους μαθητές και τις μαθήτριες. Το «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα λοιπόν με την ευελιξία και το εύρος των εφαρμογών του, έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει διαφορετική αντιμετώπιση ανάλογα με το φύλο. Έτσι η συμπεριφορά και οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών μπορούν να επηρεάσουν ριζικά τη μελλοντική ζωή των μαθητών/τριων. Ενώ πολλές φορές τα παιδιά μπορεί να ξεπερνούν τις διαχωριστικές γραμμές του φύλου τους και να εξομοιώνουν τη συμπεριφορά τους, οι εκπαιδευτικοί τα επαναφέρουν στα στερεότυπα της κατά φύλου συμπεριφοράς. Προάγουν δηλαδή διαφορετικά συμβολικά συστήματα (γλώσσα, ρόλους, τιμωρίες και επαίνους) τα οποία με τη σειρά τους διαμορφώνουν αντίστοιχα την ταυτότητα των μαθητών/τριων. (Γ.Φλούρης, 2000).

Σε έρευνα στην Ελλάδα που μελετήθηκε η «αμφισβήτηση της εξουσίας και της ικανότητας του δασκάλου μέσα στην τάξη» οι 18 από τις 20 απόπειρες αμφισβήτησης έγιναν από αγόρια οι οποίες θεωρήθηκαν ως «ενδείξεις συμπεριφοράς φιλομαθών και δραστήριων ατόμων αλλά και ατόμων με υψηλότερο βαθμό αυτοπεποίθησης». (Αλτάνη, 1993, στο Φρειδερίκου, 1995).

Οι πρωτοβουλίες που έχουν αναπτυχθεί στη Μ.Βρετανία για το «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα στο πλαίσιο των προγραμμάτων ισότητας ευκαιριών έχουν επικεντρωθεί στην προσπάθεια ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών όσον αφορά το ρόλο τους στην απόκτηση των ρόλων του φύλου των παιδιών. Στόχος είναι η συνειδητοποίηση των δικών τους στερεοτύπων για τους ρόλους των φύλων και των επιδράσεων που έχουν στα παιδιά ορισμένες εκπαιδευτικές πρακτικές που δημιουργούν διακρίσεις, κάτι που εφαρμόζεται και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. (L.Measor-P.Sikes στο Δ.Κογκίδου, 2002/3).

2.4.3 Οι ιδιαιτερότητες της Ελληνικής Εκπαίδευσης

Στην Ελλάδα η χρήση συγκεκριμένων εγχειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας είναι αποκλειστική και υποχρεωτική για όλα τα ελληνικά σχολεία, ιδιωτικά και δημόσια. Τα αναγνωστικά στην Ελλάδα αποτελούν το μοναδικό εργαλείο των εκπαιδευτικών που μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους, αφού τους απαγορεύεται η χρήση οποιουδήποτε άλλου. Ο εκπαιδευτικός που θα θελήσει να φέρει στην τάξη ένα αναγνωστικό διαφορετικό από το συγκεκριμένο, κινδυνεύει να αντιμετωπίσει πειθαρχικό έλεγχο. Τα αναλυτικά προγράμματα όλων των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στα περισσότερα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συντάσσονται από κεντρική επιτροπή σε εθνικό επίπεδο και παίρνουν τη μορφή απόφασης ή διατάγματος του Υπουργείου Παιδείας. Εξάιρεση αποτελεί η Δανία, όπου η ευθύνη για τη σύνταξη του αναλυτικού προγράμματος έχει η τοπική διοίκηση και ουσιαστικά ο εκπαιδευτικός της τάξης και ο διευθυντής του σχολείου. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κεντρική εξουσία παράλληλα με το αναλυτικό πρόγραμμα εκπονεί και το μοναδικό εγχειρίδιο που αντιστοιχεί σε κάθε μάθημα, ενώ σε κάποιες άλλες χώρες (Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία και Ολλανδία) ο εκπαιδευτικός της τάξης έχει την ελευθερία να διαλέξει μέσα από ένα αριθμό βιβλίων αυτό ή αυτά που θεωρεί ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις ικανότητες των μαθητών. (Γ.Καλογιαννάκη, 1996).

Το κρατικό μονοπώλιο του ενός και μόνο αναγνωστικού βιβλίου για κάθε τάξη του Δημοτικού Σχολείου αντικατοπτρίζει την επίσημη κρατική βούληση για την εκπαίδευση των μαθητών/τριων, η οποία εκφράζεται από τις διαδοχικές κυβερνήσεις. Αυτός λοιπόν ο ομοιόμορφος και υποχρεωτικός χαρακτήρας των αναγνωστικών βιβλίων τα καθιστά αποτελεσματικότερα ως προς τη χάραξη του ιδεολογικού τους μηνύματος, με την ιδιαίτερη ευθύνη των συντακτών για την ποιότητα των μηνυμάτων που θα εμπεριέχονται σε αυτό. (Α.Φρειδερίκου, 1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΩΝ

3.1. Στερεότυπα και διάκριση φύλων

Ένας από τους λόγους που συμβάλλει στην κοινωνική ανισότητα και διάκριση ανάμεσα στα φύλα, είναι η κοινωνική θέση των γυναικών σε σχέση με αυτή των ανδρών που εξακολουθεί να είναι υποδεέστερη και περιθωριακή σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η διαιώνιση των παραδοσιακών κοινωνικών αντιλήψεων, της νοοτροπίας αναφορικά με τις συμπεριφορές, τις ικανότητες, τους ρόλους και γενικά τον τρόπο ολοκλήρωσης και κοινωνικής καταξίωσης, ενισχύουν την άποψη περί ανδρικής «υπεροχής». Οι κοινωνικές αυτές αντιλήψεις έχουν καθιερωθεί και αναφέρονται ως στερεότυπα των φύλων. Με τον όρο στερεότυπα εννοούμε την άποψη, η οποία επιβάλλεται στα μέλη μιας κοινότητας και κατευθύνει τις προσδοκίες της εκ μέρους μιας συγκεκριμένης ομάδας. Τα στερεότυπα μαθαίνονται στην διάρκεια της κοινωνικής ζωής και μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Εξελίσσονται με πολύ πιο αργούς ρυθμούς από ότι οι πραγματικοί ρόλοι, οι οποίοι ούτως η άλλως προσαρμόζονται αναγκαστικά στους οικονομικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Τα στερεότυπα εκφράζουν την μη κριτική γνώμη μιας κοινωνικής ομάδας σε βάρος μιας άλλης που θεωρείται διαφορετική. Εξαιτίας αυτής της διαφορετικότητας, που κρίνεται κατά κάποιο τρόπο απειλητική, έχει μια εκτίμηση για την κοινωνική υποομάδα συνολικά αρνητική, βασισμένη σε προκαταλήψεις και αντιπάθειες. (Μ.Κανατσούλη, 2002).

Τα στερεότυπα των φύλων που μας ενδιαφέρουν, θα μπορούσαν να οριστούν ως το σύνολο των προσχηματισμένων και υπεραπλουστευμένων κοινωνικών αντιλήψεων αναφορικά με τους τρόπους συμπεριφοράς, τις ικανότητες, τους ρόλους, τα επαγγέλματα κτλ των ατόμων, απλώς και μόνο με βάση το φύλο τους. Τα στερεότυπα που έχουν διαμορφωθεί και επικρατούν για τα δύο φύλα είναι διαμετρικά αντίθετα. Σε πολύ γενικές γραμμές, με βάση τις σχετικές μελέτες, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας

που συνθέτουν το αντρικό στερεότυπο αξιολογούνται ως θετικά συχνότερα από εκείνα του γυναικείου. Τα θετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας, ικανότητα, ορθολογισμός και επιβολή για τους άνδρες, αγάπη, στοργικότητα και εκφραστικότητα για τις γυναίκες, έχουν ενσωματωθεί στην αυτοαντίληψη και των δύο φύλων σχετικά με τα όρια και τις δυνατότητες του φύλου τους και εξακολουθούν ακόμη να επικρατούν, ανεξάρτητα από ηλικία, φύλο, οικογενειακή κατάσταση και μορφωτικό επίπεδο. (Ε.Μαραγκουδάκη, 2005).

Στη συνέχεια θα αναφερθούν οι προσδιοριστικές επιπτώσεις που έχουν οι στερεότυπες και μεροληπτικές κοινωνικές αντιλήψεις σε τρεις βασικούς τομείς της κοινωνικής ζωής: οικογένεια, εκπαίδευση και εργασία.

3.1.1 Στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο στην οικογένεια

Η απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και η ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν μεταβάλλει τη θέση της γυναίκας, η οποία εξακολουθεί να παραμένει κατώτερη. Αντίθετα με την επέκταση της δραστηριότητας της στο δημόσιο χώρο, αυξάνονται και οι ευθύνες της στον ιδιωτικό τομέα, με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται ακόμη περισσότερο η θέση της. (Γ.Παπαγεωργίου, 2004).

Σύμφωνα με τις στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων στην οικογένεια, οι άνδρες θεωρούνται καταλληλότεροι στο να αναλαμβάνουν το ρόλο του οικονομικού συντηρητή, δηλαδή στο να επωμίζονται την ευθύνη για την εξεύρεση και εξασφάλιση των οικονομικών πόρων ώστε να καλύπτουν και να ικανοποιούν τις ανάγκες όλων των μελών της οικογένειας. Από την άλλη πλευρά οι γυναίκες αναλαμβάνουν το ρόλο της μητέρας και νοικοκυράς, έχοντας την ευθύνη της ομαλής και καλής λειτουργίας της οικογένειας, τη φροντίδα και την περιποίηση των παιδιών αλλά και του συζύγου. Οι άνδρες εξαιτίας ακριβώς του ρόλου τους μέσα στην οικογένεια, καθώς είναι απαλλαγμένοι από την κύρια ευθύνη του νοικοκυριού και των παιδιών είναι περισσότερο προσανατολισμένοι προς την επαγγελματική τους εξέλιξη και άνοδο σε αντίθεση με τις γυναίκες. Για το λόγο αυτό, ο διαχωρισμός των ρόλων

του φύλου δίνει στους άνδρες περισσότερα προνόμια, κύρος και εξουσία στο χώρο της οικογένειας σε σύγκριση με τις γυναίκες. (Μ.Κανατσούλη,2002).

Με την εμφάνιση της γυναίκας στην αγορά εργασίας σημειώνονται κάποιες εξελίξεις ως τον απόλυτο καταμερισμό ρόλων και την πατριαρχική δομή της ελληνικής οικογένειας. Όπως επισημαίνει η Σ.Σαφιλίου-Rothchild στο Ε.Μαραγκουδάκη, 2005, διαπιστώνεται μια τάση βαθμιαίας εξασθένησης των παραδοσιακών αντιλήψεων για απόλυτη κυριαρχία και εξουσία του άνδρα-συζύγου μέσα στην οικογένεια και παράλληλα μια αναγνώριση δικαιώματος στη γυναίκα-σύζυγο να παίρνει αποφάσεις. Η τάση αυτή διαπιστώθηκε ότι βρισκόταν σε άμεση συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο του συζύγου και με το αν η σύζυγος ήτανε εργαζόμενη. Αλλά ακόμη και στην περίπτωση αυτή, η εξουσία της εργαζόμενης συζύγου περιοριζότανε σε αποφάσεις που αφορούσαν την ανατροφή των παιδιών, την αγορά ειδών ρουχισμού, επίπλων και άλλων ειδών οικιακής χρήσης αλλά πολύ σπάνια τη διαχείριση των χρημάτων του οικογενειακού προϋπολογισμού. Η Μ.Νικολαΐδου και η Λ.Μουσούρου από έρευνες που πραγματοποίησανε στην περιοχή των Αθηνών διαπιστώσανε ότι η επαγγελματική απασχόληση της συζύγου κάνει αναγκαία τη συμμετοχή του συζύγου στις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών. Ωστόσο το ποσοστό αυτό είναι πολύ μικρό και περιλαμβάνει ασχολίες όπως π.χ. ψώνια, πλύσιμο πιάτων, ψυχαγωγία των παιδιών, αλλά την κύρια ευθύνη εξακολουθεί να επωμίζεται εξολοκλήρου και αποκλειστικά η γυναίκα. (Ε.Μαραγκουδάκη,2005).

Παρατηρείται λοιπόν ότι ο καταμερισμός των οικογενειακών ρόλων, αν και έχει κάπως αμβλυθεί σε σχέση με το παρελθόν, εξακολουθεί να παραμένει παραδοσιακός και στερεότυπος ακόμη και όταν οι γυναίκες είναι εργαζόμενες. Η ελάχιστη αυτή παρέκκλιση από τα παραδοσιακά πρότυπα δεν εξισώνει τις δικαιοδοσίες και την εξουσία των ανδρών και των γυναικών και οι γυναίκες δεν παύουν να έχουν την κύρια ευθύνη για τις δουλειές του σπιτιού και την φροντίδα-περιποίηση των παιδιών. Τις πολλαπλές αυτές υποχρεώσεις, τις οποίες έως ένα μεγάλο βαθμό η γυναίκα τις αποδέχεται και τις θεωρεί αποκλειστικά δικές της, δεν τις δίνουν τη δυνατότητα για ίση με τους άνδρες

συμμετοχή στην οικονομία, πολιτική και πολιτιστική ζωή, όπως επίσης και τη δυνατότητα για επαγγελματική εξέλιξη και καταξίωση. (Μ.Κανατσούλη,2002).

Η Ζ.Χρονάκη-Παπαμίχου στο Ε.Μαραγκουδάκη, 2005, αναφέρει ότι η υποταγμένη γυναίκα στην πατριαρχική νοοτροπία της κοινωνίας και της οικογένειας, ξέρει καλά, ότι πρέπει τη μεγαλύτερη υπευθυνότητα να τη δείξει σε αυτό το δεύτερο οκτάωρο, που είναι και περισσότερο εξαντλητικό. Δεν περιμένει και δεν ζητάει βοήθεια από κανέναν. Γιατί αν και ο μισθός της μοιράζεται με τον άνδρα για τη συντήρηση της οικογένειας, το βάρος και η ευθύνη της δουλειάς στο σπίτι μένει στη δική της αποκλειστικότητα.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι τα παραδοσιακά στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στην οικογένεια αδρανούν προς την κατεύθυνση της ισότητας και κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επέλθει αν δεν υπάρξει συνειδητοποίηση των φύλων μέσα από οργανωμένες και συστηματικές προσπάθειες από τη μεριά της πολιτείας σε όλους τους τομείς της ζωής.

3.1.2 Στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο στην εκπαίδευση

Είναι γνωστό ότι τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχουν σημειωθεί κάποιες αλλαγές-βελτιώσεις προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά οι αλλαγές και οι βελτιώσεις είναι κατά κύριο λόγο ποσοτικές, δηλαδή αφορούν την αύξηση πρόσβασης και συμμετοχής του γυναικείου φύλου στις διάφορες βαθμίδες αλλά όχι και ως προς την κατεύθυνση σπουδών. (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997).

Η κατά φύλο κατανομή στους διάφορους τύπους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εξακολουθεί να είναι παραδοσιακή. Δηλαδή ένα μεγάλο ποσοστό κοριτσιών παρακολουθεί τη γενική εκπαίδευση και ελάχιστα την τεχνοεπαγγελματική, σε σύγκριση με αυτό των αγοριών. Τα κορίτσια λοιπόν πλειοψηφούν στους τομείς κοινωνικής πρόνοιας, οικονομίας και διοίκησης ενώ αντίθετα τα αγόρια στους τομείς του μηχανολογικού, ηλεκτρολογικού-ηλεκτρονικού, τα οποία υπόσχονται καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής σταδιοδρομίας και εξέλιξης. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην ανώτατη

εκπαίδευση όπου η κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στις διάφορες πανεπιστημιακές και πολυτεχνικές σχολές είναι άνιση και ακολουθεί παραδοσιακά και καθιερωμένα πρότυπα. Οι γυναίκες δηλαδή κατευθύνονται προς τις θεωρητικές επιστήμες και τις σχολές καλών τεχνών, ενώ οι άνδρες προς τις θετικές και τις σχολές μηχανικών. Η Α.Φραγκουδάκη στο Ε.Μαραγκουδάκη, 2005, επισημαίνει για τις διαφοροποιήσεις αυτές των φύλων ότι η ελληνική ανώτατη εκπαίδευση είναι ως προς την ανισότητα των φύλων πολύ λιγότερο δημοκρατική από ότι στις άλλες χώρες και ότι η κοινωνική ανισότητα είναι μπροστά στις σπουδές ασύγκριτα μεγαλύτερη για τις γυναίκες από ότι για τους άνδρες.

Παρόλο που η πρόσβαση του γυναικείου φύλου στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης παρουσιάζει αύξηση συγκριτικά με παλαιότερα χρόνια και έχει εξισωθεί με τη συμμετοχή του ανδρικού φύλου, διαπιστώνεται ότι υπάρχει διαφοροποίηση και ανισότητα σε βάρος του γυναικείου φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε τομείς της εκπαίδευσης που υπόσχονται καλύτερες επαγγελματικές προοπτικές, επομένως δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχει επέλθει ουσιαστικά η ανισότητα των φύλων. (Ρ.Ζιώγου,Σ.Κελεσίδου,1997).

Οι παραπάνω ανισότητες και διακρίσεις σε βάρος του γυναικείου φύλου μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στις παραδοσιακές, στερεότυπες αντιλήψεις που οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και οι υπεύθυνοι της εκπαίδευσης έχουν για τα φύλα. Δηλαδή οι παραδοσιακές και στερεότυπες αντιλήψεις των προσώπων αυτών για τα ιδιαίτερα χαρίσματα και κλίσεις των φύλων, επηρεάζουν και προσδιορίζουν τις αποφάσεις και τις εκπαιδευτικές επιλογές των κοριτσιών, όπου προδιαγράφουν το κατώτερο επαγγελματικό τους μέλλον και συντελούν ώστε μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα να αναπαράγεται και να διαιωνίζεται η υποδεέστερη και περιθωριακή κοινωνικής τους θέση. Η Μ.Ηλίου παρουσιάζει και αξιολογεί τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στο χώρο της εκπαίδευσης προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων, όταν γράφει ότι στην Ελλάδα, την αγραμματοσύνη της μάνας ή της αδερφής διαδέχεται η γενική εκπαίδευση της νέας κοπέλας, που δεν προετοιμάζει για επάγγελμα και για ουσιαστικές ευθύνες. Σε όλες τις

περιπτώσεις διαιωνίζεται και μέσα από την εκπαίδευση η εξαρτημένη θέση της ελληνίδας. (Ε.Μαραγκουδάκη, 2005).

Για να επιτευχθεί λοιπόν πραγματικά η ισότητα των δύο φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, θα πρέπει να γίνουν μια σειρά από αλλαγές στο πρόγραμμα σπουδών, στη διδακτέα ύλη, στον τρόπο διδασκαλίας και στις μεθόδους αξιολόγησης. Θα πρέπει δηλαδή καταρχήν να καταργηθεί η κατηγοριοποίηση σε αρσενικό και θηλυκό καθώς και η διαφοροποίηση ανδρικών και γυναικείων δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων. Η εκπαιδευτική πράξη, θα πρέπει να εμπλουτιστεί με συζητήσεις που θα τονίζουν τη σημαντικότητα της επέκτασης της έννοιας της ελευθερίας και της δημοκρατίας στην ιδιωτική ζωή και να ευαισθητοποιηθούν μαθητές και εκπαιδευτικοί σε θέματα ισότητας. (Ρ.Ζιώγου,Ε.Κελεσίδου, 1997).

3.1.3 Στερεότυπες αντιλήψεις των φύλων στην εργασία

Ένας ακόμη βασικός τομέας της κοινωνικής ζωής, όπου οι στερεότυπες αντιλήψεις σχετικά με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των δύο φύλων, είναι η ιδεολογία της προσωπικότητας του ανδρικού φύλου που λειτουργεί και εκφράζεται με διάφορες διακρίσεις και ανισότητες σε βάρος του γυναικείου φύλου στο διαχωρισμό δηλαδή των επαγγελμάτων και των θέσεων εργασίας με βάση το φύλο. (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997).

Ο προσδιορισμός των επαγγελμάτων και των θέσεων εργασίας σε τυπικά ανδρικά και γυναικεία, γίνεται κατά κύριο λόγο με βάση τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, δηλαδή τους τρόπους συμπεριφοράς, τις ικανότητες και τις επιδεξιότητες που απαιτούνται για την επιτυχή και αποτελεσματική άσκηση του επαγγέλματος, αλλά κυρίως με βάση το κύρος, το γόητρο και κατ' επέκταση τις οικονομικές αποδοχές που συνεπάγονται. Τα επαγγέλματα και οι θέσεις εργασίας που θεωρούνται τυπικά γυναικεία κυρίως στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα, προϋποθέτουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας που παραδοσιακά και στερεότυπα αποδίδονται στις γυναίκες και ακόμη ικανότητες ή επιδεξιότητες που εμπεριέχονται στο στερεότυπο

οικογενειακό για τις γυναίκες ρόλο της νοικοκυράς, συζύγου και μητέρας. (Ε.Τρέσσου-Μυλωνά,1995).

Η κατανομή του γυναικείου εργατικού δυναμικού της χώρας στους τρεις βασικούς τομείς απασχόλησης ήτανε κατά το 1981 η εξής: Πρωτογενής (Γεωργία-Κτηνοτροφία) 41,6%, Δευτερογενής (Βιομηχανία-Βιοτεχνία) 18,1%, και Τριτογενής (Υπηρεσίες) 39,9%. (Ε.Μαραγκουδάκη, 2005). Στον πρωτογενή τομέα όπου απασχολείται το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου εργατικού δυναμικού, οι γυναίκες αν και δουλεύουν σκληρά στα χωράφια, χαρακτηρίζονται ακόμη και από την Στατιστική Υπηρεσία ως «συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη». Στον τομέα της βιομηχανίας το μεγαλύτερο μέρος του γυναικείου δυναμικού απασχολείται σε κλάδους που απαιτούν και προϋποθέτουν επιδεξιότητες-ικανότητες που αποκτώνται με την επιτέλεση του ρόλου της νοικοκυράς, στη βιομηχανία ενδυμάτων, υποδημάτων, τροφίμων, στην υφαντουργία και στη βιομηχανία χαρτιού και ελαστικών. Αντίθετα οι περισσότεροι από τους ανεπτυγμένους κλάδους της βιομηχανίας όπως παραγωγή πετρελαίου, άνθρακα, μεταφορικών μέσων κ.τ.λ. κατέχονται από άνδρες. Στον τριτογενή τέλος τομέα τα τυπικά γυναικεία επαγγέλματα όπως της νηπιαγωγού, της κοινωνικής λειτουργού, της νοσοκόμας, της δακτυλογράφου, της γραμματέως κ.λ.π. προϋποθέτουν και απαιτούν χαρακτηριστικά προσωπικότητας που εμπεριέχονται στο γυναικείο στερεότυπο, όπου χαρακτηρίζονται επαγγέλματα προσφοράς υπηρεσιών, επαγγέλματα φροντίδας και γενικά μια κοινωνικοποιημένη μορφή των δραστηριοτήτων που εκτελούν και προσφέρουν οι γυναίκες στο χώρο της οικογένειας. (Ε.Μαραγκουδάκη,2005).

Τα τυπικά γυναικεία επαγγέλματα ή θέσεις εργασίας συγκριτικά με τα ανδρικά, εκτός του ότι είναι περιορισμένα σε αριθμό, τα περισσότερα δεν προσφέρουν δυνατότητες για εξέλιξη και άνοδο στην επαγγελματική ιεραρχία και έχουν χαμηλό κοινωνικό γόητρο και κύρος. Αν και η θέση της γυναίκας έχει βελτιωθεί συγκριτικά με παλαιότερα χρόνια και έχει παρουσιάσει αύξηση σε πρόσβαση ανδρικών επαγγελμάτων έως τώρα, ελάχιστα προσεγγίζει την προνομιακή και κυρίαρχη θέση των ανδρών. (Β.Δεληγιάννη,Σ.Ζιώγου,1999).

Παρά τις συνταγματικές επιταγές και τις νομικές ρυθμίσεις για κατάργηση κάθε μορφής διάκρισης με βάση το φύλο, ο χώρος της εργασίας συνεχίζει να είναι με πολλούς άμεσους ή έμμεσους τρόπους, αφιλόξενος, μεροληπτικός και δυσμενής προς το γυναικείο φύλο και τα νομικά μέτρα, δεν εγγυώνται και δεν εξασφαλίζουν την ισότητα των φύλων στο συγκεκριμένο χώρο. Ουσιαστικά η θέση των φύλων στο χώρο εργασίας προσδιορίζεται από τις παραδοσιακές και στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους ανδρών και γυναικών στην οικογένεια και τις ιδιαίτερες δεξιότητες-ικανότητες τους και την ιδεολογία της κατωτερότητας του γυναικείου φύλου πράγμα που συμβάλλει στην επιβίωση, αναπαραγωγή και διαιώνιση των κοινωνικών ανισοτήτων. (Ε.Μαραγκουδάκη,2005).

3.2 Διαιώνιση και αναπαραγωγή των στερεότυπων κοινωνικών αντιλήψεων.

Αν και τα τελευταία χρόνια το γυναικείο κίνημα αγωνίστηκε και διεκδίκησε την κατάργηση κάθε μορφής ανισότητας με βάση το φύλο, η θέση των φύλων εξακολουθεί να παραμένει διαφορετική και άνιση. Οι περισσότερες κοινωνίες εξακολουθούν να ανδροκρατούνται και η ουσιαστική και πλήρης ισότητα ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες εξακολουθεί να αποτελεί μελλοντικό στόχο και προοπτική. Η κοινωνική διάκριση και ανισότητα των φύλων, συγκριτικά με παλαιότερα χρόνια, έχει αμβλυνθεί και μετατοπιστεί αλλά δεν έχει εκλείψει. Οι στερεότυπες αντιλήψεις εξακολουθούν να είναι διάχυτες, να υπαγορεύουν, να καλύπτουν και να δικαιολογούν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών διακρίσεων σε βάρος του γυναικείου φύλου σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. (Α.Φρειδερίκου,1995).

Η αναπαραγωγή και η διαιώνιση των στερεότυπων κοινωνικών αντιλήψεων για τα φύλα και κατ' επέκταση η διαφορετική και άνιση θέση του γυναικείου φύλου σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής είναι απόρροια της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης ως προς το ρόλο του φύλου. Μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, η οποία συντελείται με διαφορετικούς τρόπους, οι επιλογές, οι αντιλήψεις, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας

των φύλων και οι διαφορετικοί ρόλοι που κατέχουν στην κοινωνία συντηρούνται και επαναλαμβάνονται από γενιά σε γενιά. Για να αλλάξουν οι ιεραρχικές αυτές αξίες, δηλαδή η κοινωνικά επιβεβλημένη ανωτερότητα του ανδρικού φύλου, η εκπαίδευση και η κοινωνική γνώση πρέπει να επανακοινωνικοποιήσουν το άτομο και να το οδηγήσουν σε προσπάθεια επανασυνειδητοποίησης της θέσης του. Σε αυτή τη διαδικασία της σταδιακής συνειδητοποίησης, οι γυναίκες αντιλαμβάνονται ότι οι άνισες σχέσεις είναι απόρροια της ανδρικής εκμετάλλευσης και έχει τις ρίζες της σε κοινωνικά αίτια. (Ε.Μαραγκουδάκη,2005).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

4.1 Φορείς κοινωνικοποίησης

Η διαφορετική αντιμετώπιση των παιδιών ανάλογα με το φύλο τόσο από την οικογένεια όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, τα κατευθύνει από πολύ πρώιμη ηλικία να ανταποκριθούν στις σχετικές με το φύλο τους κοινωνικές αποφάσεις, επιλογές και προσδοκίες.

Βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια και το σχολείο. Οι επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος με τη διαφορετική αντιμετώπιση και αλληλεπίδραση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών καθώς και με τις πρακτικές της, κρίνεται από τις θεωρίες κοινωνικοποίησης ως ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες κοινωνικοποίησης ως προς το ρόλο του φύλου. Το σχολείο από την άλλη, τόσο μέσα από την αλληλεπίδραση με το δάσκαλο όσο και μέσα από τα αναγνωστικά βιβλία, προβάλλει μοντέλα των οποίων οι ρόλοι και οι δραστηριότητες που εκτελούν στο χώρο της οικογένειας, τα επαγγέλματα που ασκούν, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που εκδηλώνουν αντικατοπτρίζουν στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις για το ρόλο των φύλων. Στη συνέχεια αναφέρεται η οικογένεια ως φορέα κοινωνικοποίησης αλλά και το σχολείο ιδιαίτερα μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια. (Χ.Καλτσούνη,2000).

4.1.1 Κοινωνικοποίηση ως προς το ρόλο του φύλου στην οικογένεια.

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης του παιδιού ως προς το ρόλο του φύλου αρχίζει μέσα στην οικογένεια. Οι γονείς, στην καθημερινή επαφή και επικοινωνία τους με το παιδί, του σηματοδοτούν ποικιλότροπα σε ποιο φύλο ανήκει και του μεταβιβάζουν τα αντίστοιχα πρότυπα συμπεριφοράς με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Ο καταμερισμός δραστηριοτήτων και ρόλων στηρίζεται σε παραδοσιακά στερεότυπα τα οποία διαφοροποιούν την αντιμετώπιση και την αλληλεπίδραση των γονέων απέναντι στα παιδιά. Η διαφοροποίηση αυτή, συντελείται τις

περισσότερες φορές ασυνείδητα, μηχανικά και αυθόρμητα, αλλά παρόλα αυτά δεν παύει να είναι πραγματική και να παρατηρείται από την στιγμή της γέννησης του παιδιού. (Χ.Ιγγλέση,1997).

Αναλυτικότερα, παρατηρείται ότι οι γονείς εκδηλώνουν μεγαλύτερη προτίμηση στην απόκτηση αγοριού παρά κοριτσιού. Παρατηρείται λοιπόν ότι τα παιδιά γεννιούνται σε έναν πολιτισμό που έχει ιδιαίτερη προτίμηση για το ανδρικό φύλο και οι διαμετρικά αντίθετες για τα φύλα προσδοκίες των γονιών και τα βαθιά μέσα τους ριζωμένα κοινωνικά στερεότυπα των φύλων, συντελούν στο να αποδίδουν διαφορετικά χαρακτηριστικά στα νεογέννητα. Για παράδειγμα τα κορίτσια χαρακτηρίζονται ως ήρεμα, γλυκά και μικροκαμωμένα, ενώ αντίθετα τα αγόρια, ως νευρικά, ζωηρά και γεροδεμένα. Οι στερεότυπες αυτές αντιλήψεις και προσδοκίες των γονέων δεν εξαντλούνται μόνο στην διαφορετική ερμηνεία των αντιδράσεων, αλλά και στην διαφορετική αλληλεπίδραση γονέων και παιδιών. (Α.Φρειδερίκου,1995).

Παραδείγματος χάριν, οι γονείς μιλούν στα κορίτσια με ήρεμο και γλυκό τρόπο, τα παίρνουν αγκαλιά και παίζουν μαζί τους συχνότερα ή τα υπερπροστατεύουν, θεωρώντας τα, περισσότερο από ότι τα αγόρια, ευαίσθητα και εύθραυστα. Διαφοροποίηση επίσης παρατηρείται ως προς το ντύσιμο και το παιχνίδι των παιδιών. Η διαφοροποίηση αυτή εκδηλώνεται μετά τις πρώτες ώρες γέννησης του παιδιού, εκφράζεται με το διαφορετικό χρώμα των ρούχων και στην συνέχεια επεκτείνεται στον τρόπο ντυσίματος. Η διαφοροποίηση αυτή στο χρώμα και στον τύπο ντυσίματος, σηματοδοτεί σε ποιο από τα δύο φύλα ανήκει το παιδί, αλλά και του μεταβιβάζει έμμεσα τις κοινωνικές για τα φύλα παραδοχές και προσδοκίες. Ένας ακόμη τρόπος που φανερώνει τους διαμετρικά αντίθετους ρόλους είναι η μεγάλη διαφοροποίηση στα είδη των παιχνιδιών που αγοράζονται και δίνονται στα παιδιά. Η επιλογή των διαφορετικών παιχνιδιών σηματοδοτεί έγκαιρα στα παιδιά το φύλο τους και τα προετοιμάζει από πολύ πρώιμη ηλικία για τους ρόλους που ως ενήλικες θα αναλάβουν και θα εκτελέσουν. Έτσι, για παράδειγμα, στα δωμάτια των αγοριών υπάρχουν κατ' εξοχήν παιχνίδια κατασκευών, αυτοκίνητα, αεροπλάνα, πολεμικά παιχνίδια κ.λ.π. ενώ αντίθετα στην κοριτσιών υπάρχουν κούκλες, είδη

περιποίησης και φροντίδας της κούκλας, είδη οικιακής χρήσης σε μικρογραφία κ.λ.π. παρατηρείται λοιπόν ότι τα παιχνίδια των αγοριών ενθαρρύνουν δραστηριότητες εξωοικιακές, ενώ των κοριτσιών ενδοοικιακές. (Α.Φρειδερίκου-Φ.Φολέρου, 2004).

Τέλος, οι πρώιμες αυτές διαφορετικές εμπειρίες των παιδιών στο οικογενειακό τους περιβάλλον, συντελούν ώστε να εντάσσουν σωστά τον εαυτό τους και τους άλλους γύρω τους σε ένα από τα δύο φύλα και να αντιλαμβάνονται ότι οι τρόποι συμπεριφοράς και οι δραστηριότητες που αρμόζουν σε κάθε φύλο είναι διαφορετικές, πολύ πριν να μπορούν να αντιλαμβάνονται που βασίζεται η διαφοροποίηση αυτή.

4.1.2 Κοινωνικοποίηση ως προς το ρόλο του φύλου στο σχολείο

Το σχολείο και γενικότερα η εκπαίδευση θεωρείται ο σημαντικότερος μετά την οικογένεια θεσμός κοινωνικοποίησης. Τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν ήδη εσωτερικεύσει στην ταυτότητα τους την ασυμμετρία των φύλων μέσα από την οικογένεια. Με την είσοδο τους στο σχολείο, ένα επίσημο τώρα φορέα ιδεολογίας, η εσωτερίκευση των φύλων θα συνεχιστεί και θα ενισχυθεί. Το σχολείο ενισχύει τη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας του φύλου, η οποία συντελείται μέσα από την προώθηση υποδειγμάτων ρόλων, τα οποία βοηθούν το παιδί να ταυτιστεί με το φύλο του, σύμφωνα με τα πρότυπα που ισχύουν στην ευρύτερη κοινωνία. (Χ..Καλτσούνη, 2000).

Το σχολείο ευθύνεται σημαντικά για τη διατήρηση των στερεοτύπων που αφορούν τη θηλυκότητα και τον ανδρισμό. Η προσέγγιση και η ερμηνεία των γνωστικών αντικειμένων παράγεται μέσα σε ένα εννοιολογικό περιβάλλον όπου οι άνδρες ασκούν πρακτική αλλά και συμβολική εξουσία στις γυναίκες. Τα κριτήρια για την αξία της γνώσης και το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων εξακολουθούν να διαμορφώνονται σύμφωνα με την παραδοσιακή ιεράρχηση των φύλων. Όλο το ιδεολογικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης είναι διαποτισμένο από τις ανδρικές ποιότητες της ευθύτητας, της ικανότητας, της υπευθυνότητας ενώ αντιδιαμετρικά σημειώνεται το θετικό και αρνητικό

πρόσωπο της γυναικείας καρτερικότητας, της ευγένειας, της παθητικότητας αλλά και των ακραίων εκδηλώσεων πάθους που τροφοδοτούνται από τη «φυσική» αδυναμία του φύλου. (Α.Φρειδερίκου-Φ.Φολέρου, 2004).

Δεν υπάρχει περιοχή της σχολικής γνώσης που να μην είναι εκτεθειμένη στη διαφορά των φύλων. Όλη η εκπαιδευτική διαδικασία διατρέχεται από αυτήν. Οι περισσότερες έρευνες με την οπτική του φύλου δείχνουν ότι τα κορίτσια και τα αγόρια δεν αντιμετωπίζονται ως κοινωνικά ισότιμες προσωπικότητες. Η παραδοσιακή ιδεολογία της ανδροκεντρικής παραγωγής γνωστικών και κοινωνικών μοντέλων παραμένει ισχυρή και γερά ριζωμένη και στην ελληνική εκπαίδευση, μεταφέροντας στερεότυπες αναπαραστάσεις των φύλων στην καθημερινή σχολική πράξη. (Χ.Ιγγλέση, 1997).

Τα παιδιά φτάνοντας στο σχολείο δεν χρειάζεται να μεταβάλουν την αντίληψή τους περί φυλετικών ρόλων, έτσι όπως τους έχουν βιώσει στην οικογένεια. Για να πειστεί κανείς αρκεί να μελετήσει τα αναγνωστικά των πρώτων τάξεων και τα πρότυπα που εισηγούνται, πρότυπα όμοια με αυτά που έχουν εσωτερικεύσει τα παιδιά μέσα από την οικογένεια, στηριγμένα στην πατριαρχική ιδεολογία. Επίσης οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών που αφορούν τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας και τους τρόπους συμπεριφοράς των αγοριών και των κοριτσιών επιδρούν στη διαφοροποίηση των φύλων μέσα στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος. (Α.Φρειδερίκου,Φ.Φολέρου,2004).

4.2 Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Ο Moscovici με τη ματιά του κοινωνικού ψυχολόγου πρότεινε τον όρο αυτό για να αντικαταστήσει τις «συλλογικές αναπαραστάσεις» και τις προσδιόρισε ως συστήματα αξιών και πρακτικών με διπλή λειτουργία: πρώτον, εγκαθιδρύουν μια τάξη που θα επιτρέπει στα άτομα να προσανατολίζουν τους εαυτούς τους στον υλικό και κοινωνικό τους κόσμο και να τον ελέγχουν. Δεύτερον, επιτρέπουν την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας, παρέχοντας σε αυτά τα τελευταία ένα κώδικα κοινωνικών ανταλλαγών και ένα κώδικα με τον οποίο θα μπορούν να ονομάζουν και να κατατάσσουν χωρίς

αμφισβητήσεις τις διάφορες όψεις του κόσμου τους και της ατομικής και ομαδικής τους ιστορίας. (Σ.Παπαστάμου, 1961). Ο ίδιος ταυτόχρονα προσδιορίζει τρία είδη αναπαραστάσεων: α) τις ηγεμονικές αναπαραστάσεις, που ταυτίζονται με τις «συλλογικές» του Durkheim, παραπέμπουν στην κοινωνία ως σύνολο και είναι ομοιογενείς και αναγκαστικές. Οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις αντανakλούν την ενιαία και σταθερή αντίληψη για τα πράγματα και τις ιδέες. β) τις χειραφετημένες αναπαραστάσεις, αυτές που ανήκουν σε υποομάδες και που έχουν μια συμπληρωματική λειτουργία, καθώς είναι αποτέλεσμα της δυνατότητας που έχουν τα μέλη μιας ομάδας να επικοινωνούν, να ανταλλάσσουν και να μοιράζονται κοινές ερμηνείες των συμβόλων. γ) τέλος, ένας τρίτος τύπος είναι οι πολεμικές αναπαραστάσεις που εμφανίζονται στο πλαίσιο αντιθέσεων ή αγώνων ανάμεσα σε διάφορες ομάδες. (Σ.Παπαστάμου,1961).

Ο Connell στο Β.Δεληγιάννη-Χ.Αθανασιάδου, 1997, συζητώντας τις αναπαραστάσεις της θηλυκότητας και του ανδρισμού, υποστηρίζει ότι, στα πλαίσια των κοινωνικών επιταγών για τις σχέσεις των φύλων, άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες είναι δυνατόν να διαμορφώσουν διαφοροποιημένες αντιλήψεις και αξίες. Η ανάγκη να διατηρήσει κανείς μια κοινωνική ταυτότητα σε μια συγκεκριμένη κοινωνική συνθήκη απαιτεί και ρυθμίζει την εσωτερικοποίηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Το φύλο είναι μια ιδιαίτερα σημαντική κοινωνική κατηγορία, με την έννοια ότι τα άτομα δεν έχουν επιλογή ως προς το αν θα καταταγούν κοινωνικά στην ομάδα των ανδρών ή στην ομάδα των γυναικών, καθώς οι κοινωνίες είναι ελάχιστα ανεκτικές ως προς αυτό το σημείο. Η δόμηση και η διατήρηση της ταυτότητας του φύλου απαιτεί ταυτόχρονα την εσωτερίκευση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για τα φύλα και την οργάνωσή τους, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η συμπεριφορά του ατόμου σε διάφορες συνθήκες. (Β.Δεληγιάννη,Χ.Αθανασιάδου,1997).

4.2.1 Αναπαραστάσεις των φύλων στα αναγνωστικά εγχειρίδια

Μία από τις διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε σχέση με τη διαμόρφωση του φύλου και η οποία έχει ευρέως μελετηθεί είναι το περιεχόμενο των σχολικών αναγνωστικών εγχειριδίων. Μέσα από το σχολικό βιβλίο προβάλλεται ένα πρότυπο του κανονικού, του προσδοκώμενου, αυτού που η κοινωνία θέλει. Το βιβλίο είναι ένα επίσημο εργαλείο που χρησιμοποιείται από τους εκπαιδευτικούς και γι' αυτό θεωρείται απόλυτα αποδεκτό. Τα παιδιά διαβάζοντας, αφομοιώνουν το περιεχόμενο των βιβλίων τους και μαζί τις προβαλλόμενες αξίες χωρίς να κάνουν καμία συνειδητή σκέψη. Έχει διαπιστωθεί σύμφωνα με σχετικές έρευνες, ότι τα βιβλία περιέχουν σεξιστικά στοιχεία και στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων, τα οποία στηρίζονται σε πατριαρχικά πρότυπα προβάλλοντας την κατωτερότητα της γυναίκας. (Δ.Τζήκας,1995).

Πρωτοπόρος στη μελέτη των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου ήταν η Α.Φραγκουδάκη, η οποία αναλύοντας το περιεχόμενο των βιβλίων της περιόδου 1954-1974, εξέφρασε την συντηρητική ιδεολογία και την παραδοσιακή κουλτούρα της εποχής, η οποία προβάλλει τη θέση της γυναίκας με την παραδοσιακή της έκφραση ως μάνα-νοικοκυρά, ταγμένη στην εκπλήρωση του «φυσικού» και δεδομένου ρόλου ενώ παράλληλα το ρόλο του άνδρα ως παραδοσιακά αυταρχικό πατέρα. (Α.Φραγκουδάκη, 1978).

Σε ανάλογα συμπεράσματα καταλήγουν και η Ζιώγου-Δεληγιάννη, που εξέτασαν τα βιβλία της περιόδου 1954-1965 και 1978-1979 όπου προβάλλονται συστηματικά στερεότυπες αντιλήψεις της ανδρικής κυριαρχίας. Το ανδρικό πρότυπο προβάλλεται ως αυτόνομο και ενεργό ενώ αντίθετα το θηλυκό παρουσιάζεται παθητικό, υπάκουο και προστατευόμενο. Ο άνδρας εμφανίζεται κυρίως στο χώρο της δουλειάς ενώ η γυναίκα αποκλειστικά στο χώρο του σπιτιού. Τα επαγγέλματα που προβάλλονται είναι κυρίως ανδρικά, αν και δεν ανταποκρίνονται στη σύγχρονη πραγματικότητα, ενώ τα γυναικεία είναι σχεδόν ανύπαρκτα. (Β.Δεληγιάννη,Σ.Ζιώγου,1999).

Οι ίδιες εξετάζοντας τα νέα αναγνωστικά που χρησιμοποιήθηκαν τη σχολική χρονιά 1982-1983, διαπιστώνουν σημαντικές βελτιώσεις στις στερεότυπες απεικονίσεις των φύλων, αλλά αυτό αφορά κυρίως τα παιδιά και όχι τους ενήλικες. Το γυναικείο φύλο παραμένει στο παραδοσιακό χώρο του σπιτιού, μειονεκτεί έναντι του ανδρικού και αποκλείεται μέσα από πολλές δημιουργικές ασχολίες, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα. Το ανδρικό φύλο έχει εν μέρει αλλάξει, όπου οι επαγγελματικές του δραστηριότητες διευρύνονται σε παραδοσιακά γυναικείους τομείς, όπως οι δουλειές του σπιτιού, η φροντίδα των παιδιών κ.τ.λ. Δηλαδή, μια εξειδικευμένη προβολή της προσωπικότητας του άνδρα, που συγκεντρώνει ένα ποικίλο ρεπερτόριο συμπεριφορών ενώ αντίθετα η γυναικεία μορφή εξακολουθεί να παραμένει χωρία συγκεκριμένη οντότητα, «ασαφής» και «νεφελώδης». (Β.Δεληγιάννη-Σ.Ζιώγου, 1999).

Στη δεκαετία του 1990 μία ολοκληρωμένη μελέτη για τα στερεότυπα των δύο φύλων, είναι αυτή της Καταρτζή. Κατά την έρευνα αυτή η παρουσία της γυναίκας στα αναγνωστικά, εξακολουθεί να δίνεται με στερεότυπο τρόπο. Δεν υπάρχουν αληθινές σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα νέα βιβλία έχουν βελτιωθεί αλλά η εικόνα της εργαζόμενης γυναίκας που προβάλλεται, εμφανίζει τη γυναίκα ως υποδεέστερη στον επαγγελματικό στίβο και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα που τα περισσότερα παιδιά βιώνουν, καθώς τα βιβλία αποδίδουν μια εξωραϊσμένη και ιδανική θέση της μητέρας. (Χ.Βιτσιλάκη-Σαρωνιάτη,Λ.Μαράτου- Αλιπράντη, Α.Καπέλλα, 2001).

Σε ανάλογα συμπεράσματα καταλήγουν, η Φρειδερίκου (1995) και Αναγνωστοπούλου (1997), όπου παρά τις προσπάθειες που έχουν γίνει στα νέα αναγνωστικά για την απαλλαγή από τα παλιά στερεότυπα και τους αναχρονισμούς, «οι προσπάθειες αυτές τελικά πνίγονται μέσα στην αντιφατικότητα και την αποσπασματικότητα με αποτέλεσμα αντί να γονιμοποιούνται θετικά, τελικά να ακυρώνονται». (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997) .

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι τα σεξιστικά στερεότυπα διαπερνούν όλα τα σχετικά κείμενα των βιβλίων, παλαιότερων και νεότερων, μικρότερων και μεγαλύτερων τάξεων. Τα βιβλία λοιπόν καταγράφουν με ένα

συστηματικό τρόπο, την παραδοσιακή ιδεολογία, της φυλετικής ανισότητας, παρά το ότι αυτά σε αρκετές εκφάνσεις τους ανατρέπονται στο κοινωνικό πεδίο.

4.2.2 Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τα φύλα

Οι εκπαιδευτικοί θεωρούνται ως οι φορείς που διατηρούν και αναμεταδίδουν νοήματα και ιδέες, είναι δηλαδή οι «αναπαραγωγοί» των μηνυμάτων και των ιδεολογιών που μεταδίδουν στους μαθητές και στις μαθήτριες τους ανάμεσα σε άλλα και μηνύματα που έχουν σχέση με το φύλο, κατά τη διάρκεια της καθημερινής αλληλεπίδρασης και πρακτικής μέσα στις σχολικές τάξεις. (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997).

Οι εκπαιδευτικοί δεν αποτελούν απλά ουδέτερους και παθητικούς μεταβιβαστές κοινωνικών προτύπων, αλλά αυτόνομες προσωπικότητες που δομούν ενεργά την επαγγελματική τους ταυτότητα στα πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων, έτσι όπως εφαρμόζεται μέσα από τα «κρυφά» προγράμματα. Έτσι ο ρόλος τους στη μετάδοση κοινωνικών αξιών, είναι θα λέγαμε μεσολαβητικός, με την έννοια ότι περνούν από έλεγχο αυτό το οποίο μεταβιβάζουν. Επομένως από τη μία αναπαράγουν τις κοινωνικές αξίες ενώ από την άλλη αντιστέκονται σε αυτές που θεωρούν ανταγωνιστικές στις προσωπικές τους ιδεολογίες ως εκπαιδευτικοί. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο λόγος που χρησιμοποιούν όταν δομούν τις εικόνες του ανδρισμού και της θηλυκότητας και οι αναπαραστάσεις που προκύπτουν από τη δόμηση αυτή είναι κεντρικής σημασίας για να κατανοήσουμε τις αξίες και τα μηνύματα που μεταδίδουν. Οι αναπαραστάσεις των ίδιων των εκπαιδευτικών για τα φύλα, μας βοηθούν να κατανοήσουμε τις αξίες και τις αντιλήψεις που έχουν οι ίδιοι για τις σχέσεις των φύλων, τη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία, την ισότητα κ.τ.λ. (Β.Δεληγιάννη κ.ά,2000).

Από έρευνα των Β.Δεληγιάννη-Χ.Αθανασιάδου, 1997, σε μελλοντικούς εκπαιδευτικούς διαπίστωσαν ότι ερμηνεύοντας την κοινωνική πραγματικότητα, δομούν μια εικόνα, σύμφωνα με την οποία οι άνδρες και οι γυναίκες αποτελούν δύο διαφορετικές και ξεχωριστές ομάδες, με διαφορετικές σφαίρες επιρροής,

διαφορετικά χαρακτηριστικά και διαφορετικούς ρόλους και προορισμούς. Επιπλέον ότι υπάρχει ένα φύλο που κυριαρχεί σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής και ένα φύλο που βρίσκεται σε θέση υποταγής.

Οι αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών καθώς η αντίληψη και κατανόηση αυτών, για τον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι σχέσεις των φύλων σε μια κοινωνία, τους δίνει τη δυνατότητα να διδάξουν τις αρχές της ισότητας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, αλλά και τον τρόπο που οι ίδιοι τις μεταβιβάζουν στα παιδιά ενισχύοντας την ταυτότητα φύλου που ήδη έχουν σχηματίσει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Τέλος, οι εκπαιδευτικοί ενώ από τη μία αναγνωρίζουν τις στερεότυπες αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις που επικρατούν στην κοινωνία για τους ρόλους των φύλων παραμένουν από την άλλη σε αρκετά σημεία παραδοσιακοί, καθώς δυσκολεύονται να δουν τη μεταβαλλόμενη σχέση των φύλων στις μέρες μας. (Β.Δεληγιάννη κ.ά,2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

5.1 Αντιλήψεις, στάσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τα φύλα

Σύμφωνα με την επισκόπηση των δημοσιευμάτων που σχετίζονται με τις αντιλήψεις των εν ενεργεία εκπαιδευτικών για τους ρόλους των φύλων και για τις εικόνες που αυτοί δομούν γύρω από τις συμπεριφορές, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας και τις επιδόσεις αγοριών και κοριτσιών, προέκυψαν επτά ερευνητικές εργασίες. Οι έρευνες αυτές εκπονήθηκαν από τις Σιδηροπούλου-Δημακάκου (1990), Χιονίδου-Μοσκοφόγλου Μ. (1996), Σαββίδου Τ. (1996) Κανταρτζή Ε. (1996), Σταυρίδου Ε. Σολομωνίδου Χ. και Σαχινίδου (1999), Δελληγιάννη Β., Σακκά Δ., Ψάλτη Α. Φρόση Λ., Αρκουμάνη Σ., Στογιαννίδου Α., και Συγκολίτου Ε., (2000) και Φρόση (2001).

Το σύνολο των παραπάνω ερευνών, δεν έχουν πανελλαδική εμβέλεια, ούτε χρησιμοποιούν αντιπροσωπευτικά δείγματα. Η συνόπιση των αποτελεσμάτων των ερευνών διαμορφώνεται ως εξής:

Οι εκπαιδευτικοί, στην πλειοψηφία τους, δεν αντιλαμβάνονται τις διακρίσεις των φύλων στο σχολείο, παρά σε ορισμένες δραστηριότητες και μόνο όταν αυτές τους δοθούν εντελώς συγκεκριμένα .

Τάσσονται υπέρ της ισότητας των φύλων, όταν το ζήτημα αυτό τεθεί άμεσα σε αυτούς/ες και δηλώνουν ευαισθητοποιημένοι/ες σε θέματα φύλου.

Ωστόσο όταν οι ερωτήσεις που απευθύνονται σε αυτούς/ες αφορούν τους επιμέρους παράγοντες που συνθέτουν το πλέγμα της ανισότητας αποκαλύπτεται μια αλήθεια που οι ίδιοι/ες δεν αντιλαμβάνονται και έχει να κάνει με το ότι εμφορούνται από στερεότυπες ιδέες για το φύλο και τους κοινωνικούς τους ρόλους, κάτι το οποίο προκαλεί την προσωπική τους συμβολή στην αναπαραγωγή των στερεοτύπων αυτών. (Β.Δεληγιάννη κ.ά,2000).

Οι εκπαιδευτικοί έχουν διαφορετικές προσδοκίες για τα αγόρια και τα κορίτσια. Αποδίδουν στερεότυπα χαρακτηριστικά προσωπικότητας στα δυο φύλα και θεωρούν πως κυρίαρχα χαρακτηριστικά των αγοριών είναι η επιθετικότητα, η ζωηράδα, ο αυθορμητισμός και η αθωότητα που συνυπάρχουν

με την τόλμη και την ανταγωνιστικότητα. Τα κορίτσια από την άλλη, τα χαρακτηρίζει η πονηριά και η καχυποψία στις σχέσεις τους με τους ανθρώπους, αλλά και η υπακοή, η επιμέλεια, η τάξη, η τρυφερότητα και η ευαισθησία. Έχουν αρνητική στάση απέναντι στα τεχνικά θέματα και τα επαγγέλματα με τα οποία τους αρέσει να ασχολούνται, σχετίζονται με παραδοσιακά γυναικίους ρόλους. Οι εκπαιδευτικοί αποδίδουν στα κορίτσια εκτός από τα παραπάνω στερεότυπα γυναικεία χαρακτηριστικά, και χαρακτηριστικά που συνδέονται με τα αγόρια, αφού θεωρούν πως τα πρώτα δεν έχουν περιορισμένη ιδέα για τις δυνατότητες τους και είναι το ίδιο ανταγωνιστικά με τα δεύτερα. (Μοσκοφόγλου,1996, στο Φρόση κ.ά,2001).

Στο θέμα των σχολικών επιδόσεων παρατηρούνται επίσης αντιφατικά αποτελέσματα. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως τα κορίτσια έχουν γενικά καλύτερες σχολικές επιδόσεις από τα αγόρια, για αρκετούς όμως από αυτούς τα αγόρια τα καταφέρνουν καλύτερα στα θετικά μαθήματα. Όσον αφορά τις αιτίες στις οποίες αποδίδουν τις καλές και τις κακές επιδόσεις, οι επιδόσεις κοριτσιών οφείλονται στην αυξημένη προσπάθεια που καταβάλλουν, ενώ των αγοριών στις ιδιαίτερες νοητικές τους ικανότητες. (Φρόση,2000 στο Φρόση κ.ά,2001).

Οι εκπαιδευτικοί επίσης διαχωρίζουν τα μαθήματα σε ανδρικά και γυναικεία χωρίζοντας τα έτσι σε θετικά και θεωρητικά αντίστοιχα, όπως κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στον διαχωρισμό των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία, αποδίδοντας στερεότυπα χαρακτηριστικά και στα δύο φύλα. Ακόμα και οι καθηγητές ΣΕΠ θεωρούν πως καταλληλότερα επαγγέλματα για τους άνδρες, είναι τα τεχνικά και τα υψηλού κύρους, ενώ για τις γυναίκες εκείνα που συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1990 στο Φρόση κ.ά,2001).

Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την γυναικεία εργασία, περιέχουν αντιφάσεις, καθώς από την μία δέχονται πως η γυναίκα μπορεί και πρέπει να εργάζεται ακόμα και αν αυτό δεν επιβάλλεται από τις οικονομικές ανάγκες της οικογένειας, από την άλλη όμως, δίνουν δευτερεύουσα σημασία στη γυναικεία εργασία κατά την επαγγελματική σταδιοδρομία σε σχέση με την δημιουργία

οικογένειας που παίζει πρωτεύοντα ρόλο. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1990 στο Φρόση,2001).

Τέλος, όσον αφορά τις πρακτικές που υιοθετούν οι εκπαιδευτικοί απέναντι στα αγόρια και τα κορίτσια κατά την καθημερινή επαγγελματική πράξη, φαίνεται πως οι άνδρες και οι νεότεροι στην ηλικία εκπαιδευτικοί συζητούν περισσότερο με τα παιδιά για θέματα επαγγέλματος και καριέρας. Η συντριπτική πλειοψηφία των καθηγητών ΣΕΠ παρεμβαίνουν συνειδητά με διάφορες δραστηριότητες στις επαγγελματικές ανισότητες, ενθαρρύνοντας την επιλογή επαγγελμάτων ανεξάρτητα από το φύλο. Αυτό βέβαια έρχεται συχνά σε σύγκρουση με τις βαθύτερες αντιλήψεις τους σχετικά με την καταλληλότητα ορισμένων επαγγελμάτων, όπως είναι τα επαγγέλματα γραφείου για τα κορίτσια. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1990 στο Φρόση,2001).

Σε επίπεδο οργάνωσης επίσης παρατηρούνται διαφοροποιήσεις, όπως η τοποθέτηση των παιδιών στις γραμμές κατά φύλο και ο διαχωρισμός τους στα φύλλα ελέγχου και τα βαθμολόγια, διακρίσεις για τις οποίες ευθύνονται κυρίως οι διευθύνσεις των σχολείων. Όμως και μέσα στην τάξη όπου οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έχουν τον έλεγχο της οργάνωσης, πολλοί από αυτούς ζητούν από τα παιδιά να καθίσουν στα γραφεία κατά φύλο ή δημιουργούν αμιγείς ως προς το φύλο ομάδες εργασίας. (Κανταρτζή,1996 στο Φρόση κά,2001).

5.2 Μοντέλα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών.

Ο χώρος της εκπαίδευσης θεωρείται ως ο κατεξοχήν χώρος στον οποίο είναι δυνατόν να προωθηθεί η ισότητα των δύο φύλων. Μέχρι πρόσφατα, μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που παρέμβαιναν μόνο στο περιεχόμενο του προγράμματος διδασκαλίας δεν είχαν αποτέλεσμα. Βασική αιτία θεωρήθηκε το ότι οι οποιοσδήποτε παρεμβάσεις εξαρτώνται βασικά από την ευαισθησία, την διάθεση και το επίπεδο κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με στόχο την ισότητα των φύλων, δεν έχει προοπτικές και πιθανότητες επιτυχίας, αν δεν λάβει σοβαρά υπόψη την άποψη των εκπαιδευτικών. (Δεληγιάννη-Κουιμτζή, 1998).

Ο παραδοσιακός και πολύ διαδεδομένος τρόπος εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών ήταν η συμμετοχή τους σε οργανωμένα σεμινάρια με στόχο την πληροφόρησή τους. Το μοντέλο που προωθείται τελευταία ξεφεύγει από την παραδοσιακή στεγανή μέθοδο παροχής γνώσεων. Το μοντέλο αυτό είναι γνωστό με τον τίτλο «ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής». (Δ.Κογκίδου,1998).

Το μοντέλο αυτό εντάσσεται στα πλαίσια της έρευνας δράσης στην εκπαίδευση. Η έρευνα δράση ασχολείται με την διάγνωση ενός ζητήματος σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και σχεδιάζει μια μικρή κλίμακα παρέμβασης. Παίρνει συνήθως τον χαρακτήρα συνεργασίας ομάδας ερευνητών/τριών και επαγγελματιών ενός χώρου. Είναι συμμετοχική και εμπεριέχει την έννοια της αυτοαξιολόγησης καθώς υπάρχει συνεχής αξιολόγηση των αλλαγών στο συγκεκριμένο πλαίσιο με στόχο την βελτίωση της πρακτικής. Δίνει την δυνατότητα για διεπιστημονική και εκλεκτική προσέγγιση των ζητημάτων. Έχει επίσης το πλεονέκτημα, σε σχέση με άλλες μεθοδολογίες, ότι προχωρά πέρα από την συγκρότηση ενός θεωρητικού μοντέλου ή ερμηνείας στην δημιουργία κοινωνικής αλλαγής. Στοχεύει δηλαδή να φέρει την έρευνα κοντά στην πράξη ή να επιφέρει αλλαγές στην πράξη μέσω της έρευνας. Οι εκπαιδευτικοί ως ερευνητές δράσης μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στην κουλτούρα του σχολείου, να γίνουν φορείς αλλαγής, να αναπτύξουν νέα δυναμική αν συνειδητοποιήσουν τις επιπτώσεις που έχουν αυτονόητες στις εκπαιδευτικές πρακτικές τους. (Δ. Κογκίδου, 1998) .

Η Δεληγιάννη-Κουιμτζή, 1998, συμπληρώνει ότι το μοντέλο επιμόρφωσης περιλαμβάνει τα εξής πλεονεκτήματα:

1. Καταργεί τα στεγανά ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, ανάμεσα στις γενικεύσεις που βασίζονται στις παραδοσιακές αρχές ακαδημαϊκής εργασίας και την εξειδικευμένη εμπειρία των εκπαιδευτικών.
2. Επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να διαμορφώσουν προσωπική άποψη τόσο για τη διάκριση των φύλων στα σχολεία τους όσο και για τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις των δύο φύλων. Αυτό καθιστά ικανότερους και ικανότερες τους καθηγητές και τις καθηγήτριες να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια της τάξης τους και να βοηθήσουν το ένα φύλο να έρθει πιο κοντά στο άλλο. Τέλος, το μοντέλο αυτό προωθεί ένα δημοκρατικό

πρότυπο αλλαγών που εμπλέκει τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς ως εσωτερικούς μεταρρυθμιστές στα ίδια τα σχολεία τους.

Η Κογκίδου (1998) αναφέρει ότι στην πρακτική εφαρμογή της έρευνας δράσης προκύπτουν αρκετά εμπόδια. Ένα βασικό πρόβλημα είναι η αντίληψη ότι οι φορείς έρευνας είναι τα πανεπιστήμια ή τα ερευνητικά κέντρα, ενώ το πεδίο της πράξης και δράσης αφορά αποκλειστικά τους εκπαιδευτικούς. Επίσης, η έλλειψη χρόνου, ο παραδοσιακός τρόπος διδασκαλίας, και οι μη ευνοϊκές συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών είναι ακόμη μερικά προβλήματα που δημιουργούν δυσκολίες στην διαδικασία της έρευνας δράσης.

Παρόλα αυτά, το μοντέλο του εκπαιδευτικού ως ερευνητή τα τελευταία χρόνια, παίζει σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της διδασκαλίας και της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και αποτελεί μια πρόταση ρεαλιστική και εφαρμόσιμη.

5.3 Επιμορφωτικά προγράμματα των εκπαιδευτικών για την προώθηση της ισότητας.

Τα επιμορφωτικά προγράμματα που έχουν λάβει χώρα δεν είναι πολλά καθώς η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο. Θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια κάποια από τα προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί, τους υπεύθυνους φορείς καθώς και το περιεχόμενό τους.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας σε συνεργασία με το ΚΕΘΙ υλοποίησε ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών. Το πρόγραμμα ονομάστηκε «Επιμόρφωση-Ευαισθητοποίηση των Εκπαιδευτικών σε Θέματα Ισότητας των Φύλων στην Εκπαίδευση». Το πρώτο στάδιο του έργου χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. του Υπουργείου Παιδείας για το έτος 1997 και είχε ως κέντρα δράσης την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Το πρόγραμμα περιελάμβανε τέσσερις δράσεις που υλοποιήθηκαν διαδοχικά:

1. Σχεδιασμός μη σεξιστικού υλικού για παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα.
2. Πραγματοποίηση δύο τριήμερων σεμιναρίων για να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών.

3. Πειραματική εφαρμογή στο σχολείο.

4. Διήμερη παρουσίαση των αποτελεσμάτων της εργασίας των εκπαιδευτικών, συμπεράσματα, προτάσεις. (Λ.Φρόση,Ε.Κουιμτζή,Χ.Παπαδήμα,2001).

Με βάση τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα της εργασίας των εκπαιδευτικών, τις παρατηρήσεις της ερευνητικής ομάδας και τα πορίσματα της ομάδας αξιολόγησης, διαμορφώθηκε ένα νέο πρόγραμμα δράσης το οποίο ξεκίνησε το 1998. Το έργο αυτό περιέλαβε τις εξής ενέργειες:

1. Αποκέντρωση των ενεργειών σε τέσσερις πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο).

2. Επικέντρωση των ενεργειών σε συγκεκριμένα επιλεγμένα σχολεία.

3. Αξιοποίηση των εκπαιδευτικών που παρακολούθησαν επιμορφωτικά προγράμματα.

4. Παρουσίαση της εμπλοκής των εκπαιδευτικών στην ερευνητική διαδικασία και στην παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού το οποίο περιέχει τα βασικά στοιχεία του επιμορφωτικού προγράμματος ευαισθητοποίησης.

5. Δικτύωση των εκπαιδευτικών μέσω του κόμβου του ΚΕΘΙ στο Internet

6. Συνεργασία εκπαιδευτικών, γονιών και τοπικής αυτοδιοίκησης σε επίπεδο σχολείου.

7. Δημοσίευση των εργασιών των εκπαιδευτικών.

8. Ανταλλαγή απόψεων με ειδικούς από άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Λ.Φρόση,Ε.Κουιμτζή,Χ.Παπαδήμα,2001).

Πιλοτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών κατά τα έτη 1998-2000 που εκπονήθηκε από το Α.Π.Θ. με χρηματοδότηση του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. του Υπουργείου Παιδείας. Το πρόγραμμα αυτό με την ονομασία «Ταυτότητες φύλου και επιλογές ζωής» είχε ως κεντρικό στόχο να προωθήσει την προοπτική της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση και να διερευνήσει το περιεχόμενο των ανδρικών και γυναικείων ταυτοτήτων στην εφηβεία προτείνοντας στρατηγικές και μεθόδους παρέμβασης. Στην επιμόρφωση πήραν μέρος 10 εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι στόχοι σε αυτό το στάδιο ήταν οι εξής:

1. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή του μοντέλου επιμόρφωσης με τον τίτλο «ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής».

2. Ο σχεδιασμός και η διαμόρφωση του απαραίτητου διδακτικού υλικού και των ερευνητικών εργαλείων.
3. Η θεωρητική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η ενημέρωσή τους πάνω στη σχετική βιβλιογραφία.
4. Η ενεργός ανάμειξη των εκπαιδευτικών στη διαδικασία επιμόρφωσής τους, με τη διεξαγωγή μικρής κλίμακας ερευνών στις τάξεις τους.
5. Η εμπλοκή των μαθητών στην επιμόρφωση και στην παρέμβαση των εκπαιδευτικών.

Επιμόρφωση εκπαιδευτικών που οργανώθηκε στο Α.Π.Θ. το 1999-2000 στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής. Σε αυτή πήραν μέρος 40 εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 20 άνδρες και 20 γυναίκες. Κατά την επιμόρφωση εφαρμόστηκε και αξιολογήθηκε το μοντέλο «ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής».

Τα παραπάνω είναι τα βασικότερα επιμορφωτικά προγράμματα που πραγματοποιήθηκαν την τελευταία πενταετία στην Ελλάδα όπου άρχισαν να αναπτύσσονται συστηματικά. Παρόλα αυτά δεν υπάγονται σε κάποιο οργανωμένο πλαίσιο και ούτε η καθιερωμένη επιμόρφωση – εκπαίδευση των εν ενεργεία εκπαιδευτικών έχει συμπεριλάβει τη θεματική αυτή στα προγράμματά της, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι αποδεικνύεται η ανάγκη για μια ουσιαστικότερη οργάνωση σε θέματα ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών στην προβληματική του φύλου. (Λ.Φρόση,Ε.Κουιμτζή,Χ.Παπαδήμα,2001).

II. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΤΟΧΟΙ-ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 Στόχοι και υποθέσεις έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης πάνω σε θέματα ισότητας. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη μας επικεντρώνεται στους εξής στόχους:

- α). Ποιες είναι οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τις σχέσεις των δύο φύλων σε ποιοτικό και ποσοτικό επίπεδο, οι οποίες κατευθύνουν και προσδιορίζουν τις συμπεριφορές τους στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής.
- β). Ποιες είναι οι στάσεις και οι απόψεις τους για τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των δύο φύλων.
- γ). Τι πιστεύουν για το ρόλο της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης όσον αφορά την απόδοση ή την απόρριψη σύγχρονων αντιλήψεων για την οικογενειακή ζωή.
- δ). Ποιες είναι οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών που έχουν απέναντι στο σεξιστικό τρόπο παρουσίασης των δύο φύλων μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι βασικές υποθέσεις που θα εξεταστούν κατά την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων της μελέτης είναι οι εξής:

- α). Αναγνωρίζουν οι δάσκαλοι τις εκπαιδευτικές ανισότητες, με βάση την οπτική του φύλου, έτσι όπως παρουσιάζονται μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια.
- β). Αναγνωρίζουν την αξία και το ρόλο των γλωσσικών εγχειριδίων στην προώθηση της ισότητας.
- γ). Υπάρχουν στους εκπαιδευτικούς προσωπικά εμπόδια που δυσκολεύουν ή αναστέλλουν την εφαρμογή μιας μη σεξιστικής εκπαίδευσης.

1.2. Μεθοδολογία της έρευνας

α). Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 150 δάσκαλοι και δασκάλες (64 άνδρες και 86 γυναίκες) της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από τους Δήμους Ευόσμου, Μενεμένης και Σταυρούπολης της Θεσ/νίκης, μία από τις 4 πόλεις όπου εφαρμόστηκαν επιμορφωτικά προγράμματα στους εκπαιδευτικούς για την προώθηση της ισότητας. Οι εκπαιδευτικοί επιλέχτηκαν τυχαία με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας» και τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν μέσα σε χρονικό διάστημα των 20 ημερών χωρίς καμία απώλεια.

β). Ερωτηματολόγιο-διαδικασία

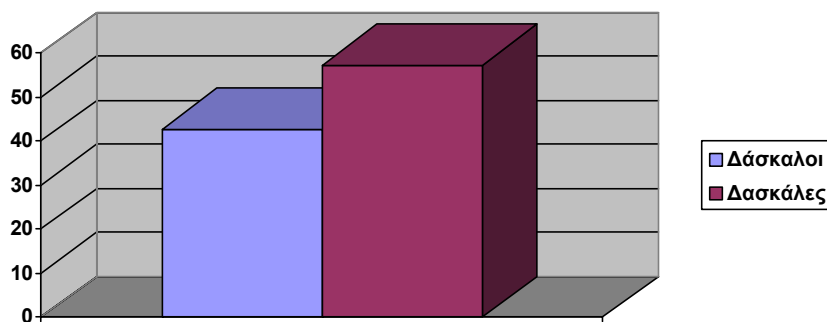
Για την επίτευξη των στόχων, η ερευνητική ομάδα κατασκεύασε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο βασίστηκε στο ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα της Κατερίνας Θεοδωράκη. Έγινε αρχικά ένα δοκιμαστικό (pilot) για να διαπιστωθούν προβλήματα της λειτουργίας του ερωτηματολογίου σε δείγμα 4 εκπαιδευτικών στη διάρκεια του οποίου δεν παρουσιάστηκαν παρερμηνείες ή άλλες δυσκολίες σε ερωτήσεις που να μην γίνουν κατανοητές από τους εκπαιδευτικούς. Συγκεκριμένα, εκτός από τις γενικές ερωτήσεις που έχουν σχέση με τα ατομικά στοιχεία των ερωτηθέντων (φύλο, χρόνια υπηρεσίας, τάξη στην οποία διδάσκουν), έγινε μία σειρά από ερωτήσεις που αναφέρονται στις διαπροσωπικές σχέσεις, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, το ρόλο της γυναίκας, έτσι όπως προβάλλονται από τα αναγνωστικά εγχειρίδια, αλλά και ορισμένες ερωτήσεις αναφορικά με τις απόψεις τους για το ρόλο των γλωσσικών εγχειριδίων, τη στάση τους απέναντι στο σεξισμό, την επιμόρφωσή αλλά και τα προσωπικά εμπόδια για την εφαρμογή της.

Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε σε Η/Υ με το στατιστικό πακέτο για τις κοινωνικές επιστήμες.(SPSS).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Ξεκινώντας την παρουσίαση των αποτελεσμάτων του δείγματος θα γίνει αναφορά στο σύνολο των εκπαιδευτικών ανά φύλο, ποσοστό αρκετά αντιπροσωπευτικό για την ελληνική πραγματικότητα.

ΔΑΣΚΑΛΟΙ 42,6% ΔΑΣΚΑΛΕΣ 57,4%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων για τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, πιστεύει ότι υπάρχουν σχέσεις που στηρίζονται στην ισότητα και την ισοτιμία κατά 58% έναντι 33,3% που διαφωνεί με αυτή την άποψη. Κάτι αντίστοιχο προκύπτει και για την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων των ενηλίκων όπου το 68% του δείγματος πιστεύει ότι είναι ουσιαστικές και πραγματικές έναντι 28,7% που διαφωνεί και ένα 6,7% να διαφωνεί απόλυτα. Αναφορικά με τη συχνότητα των διαπροσωπικών σχέσεων στα γλωσσικά εγχειρίδια βλέπουμε το μεγαλύτερο ποσοστό 52% να διαφωνεί ότι αναφέρονται συχνά έναντι 40%.

Όσον αφορά την εικόνα που προβάλλουν τα εγχειρίδια για τα αγόρια παρατηρείται ομοφωνία με 70% να πιστεύει ότι τα αγόρια εκφράζουν επιθετικότητα, τόλμη και ανταγωνισμό, σε αντίθεση με τα κορίτσια που όπως παρατηρείται από τον πίνακα 1,

ΠΙΝ.1. ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ ΘΕΛΗΣΗ

	Δείγμα	
	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	2	1,3%
Συμφωνώ αρκετά	62	41,3%
Δεν είμαι σίγουρος/η	5	3,3%
Διαφωνώ αρκετά	77	51,3%
Διαφωνώ απόλυτα	4	2,7%

δεν παρουσιάζονται με αποφασιστικότητα, δύναμη και θέληση, χαρακτηριστικά που αποδίδονται περισσότερο στα αγόρια.

Ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος διαφωνεί ότι οι γυναικείες επαγγελματικές φιλοδοξίες είναι αντίστοιχες με αυτές των ανδρών κατά 58,7% και 38,7% να διαφωνεί απόλυτα, όπως επίσης διαφωνούν απόλυτα ότι προωθούνται σύγχρονα επαγγέλματα κατά 56,7% και 42,7% να διαφωνούν αρκετά.

ΠΙΝ.2. Η ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ ΚΥΡΙΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

	Δείγμα	
	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	72	48%
Συμφωνώ αρκετά	69	46%
Δεν είμαι σίγουρος/η	6	4%
Διαφωνώ αρκετά	3	2%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των δασκάλων συμφωνεί απόλυτα 48% και αρκετά 46% αντίστοιχα, ότι ο κύριος προορισμός των γυναικών αφορά τη μητρότητα και ανατροφή των παιδιών κάτι που φανερώνει την παραδοσιακή θέση της γυναίκας, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τη σύγχρονη

πραγματικότητα που θέλει τη γυναίκα να κινείται και σε χώρους που δεν αφορούν μόνο την οικογένεια και το σπίτι.

Θετική είναι η στάση των εκπαιδευτικών κατά 76,7% να συμφωνούν ότι βοηθά στην αναπαραγωγή στερεοτύπων το γεγονός ότι στα εγχειρίδια οι περισσότερες περιγραφές επαγγελματών και σημαντικών ανθρώπων αφορούν άνδρες, όπως επίσης η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στη συγγραφή των κειμένων θα βοηθούσε στην προώθηση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων κατά 59,3% έναντι 38,7% που δεν είναι σίγουροι για αυτό.

Το 66% του δείγματος θεωρεί σημαντικό το ρόλο των γλωσσικών εγχειριδίων για την αλλαγή των φυλετικών στερεοτύπων έναντι 22,7% που δεν είναι σίγουροι καθώς επίσης ότι η αλλαγή των κειμένων σε ένα μη σεξιστικό περιεχόμενο θα επηρέαζε σημαντικά τη στάση των ατόμων στην κοινωνία κατά 58,7% έναντι 28% που δεν είναι σίγουροι για αυτό. Επίσης το 46% έναντι 38% συμφωνεί ότι στα γλωσσικά εγχειρίδια υπάρχει ποικιλία ρόλων και δραστηριοτήτων και το 72% όπως φαίνεται και στον πίνακα 3,

ΠΙΝ.3. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΟΛΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΒΟΗΘΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΟΧΙ ΤΟ ΦΥΛΟ

	Δείγμα	
	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	25	16,7%
Συμφωνώ αρκετά	108	72%
Δεν είμαι σίγουρος/η	13	8,7%
Διαφωνώ αρκετά	4	2,7%

υποστηρίζει ότι η ποικιλία ρόλων και δραστηριοτήτων βοηθά το άτομο να επιλέξει αυτό που του ταιριάζει σύμφωνα με τις ανάγκες του και όχι ανάλογα με το φύλο έναντι 8,7% που δεν είναι σίγουροι. Οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν επίσης κατά 55,3% ότι πρέπει να στέκονται κριτικά απέναντι στο σεξιστικό τρόπο παρουσίασης των

δύο φύλων όπως προβάλλονται μέσα από τα αναγνωστικά εγχειρίδια έναντι 24,7% που δεν είναι σίγουροι με την άποψη αυτή. Αντίστοιχα αποτελέσματα προκύπτουν κατά 58,7% να συμφωνούν ότι πρέπει να αφιερώνεται χρόνος στο σχολιασμό για το ρόλο των φύλων από τα παιδιά έναντι 20% που δεν είναι σίγουροι.

Τέλος, το 52% του δείγματος διαφωνεί αρκετά και 33,3% δεν είναι σίγουροι ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν ανάλογη κατάρτιση/επιμόρφωση για να αντιμετωπίσουν ζητήματα που αφορούν την ισότητα των φύλων και ένα μεγάλο ποσοστό όπως φαίνεται και στον πίνακα 4,

ΠΙΝ.4. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΗ ΣΕΞΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

	Δείγμα	
	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	5	3,3%
Συμφωνώ αρκετά	46	30,7%
Δεν είμαι σίγουρος/η	71	47,3%
Διαφωνώ αρκετά	27	18%
Διαφωνώ απόλυτα	1	0,7%

Συμφωνεί αρκετά 30,7% και δεν είναι σίγουροι 47,3% για το αν υπάρχουν προσωπικά εμπόδια στους ίδιους που μπορεί να αναστέλλουν την εφαρμογή μιας μη σεξιστικής εκπαίδευσης.

Στο παράρτημα 2, παρουσιάζονται αναλυτικότερα οι πίνακες και τα αποτελέσματα του δείγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Θα εξετάσουμε αρχικά τις απόψεις των δασκάλων για τις σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των δασκάλων πιστεύει ότι οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων στηρίζονται στην ισότητα και την ισοτιμία, έτσι όπως αυτές προβάλλονται μέσα από τα γλωσσικά εγχειρίδια. Η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη βιβλιογραφία που θέλει τον άνδρα και τη γυναίκα σε παραδοσιακό ρόλο, αναπαράγοντας στερεότυπες αντιλήψεις για την συμπεριφορά των δύο φύλων. Η γυναίκα εξακολουθεί να παρουσιάζεται ως επί το πλείστον στο ρόλο της μητέρας – συζύγου- νοικοκυράς, όπου ακόμη κι αν εργάζεται δεν διαφοροποιείται η θέση της μέσα στην οικογένεια, παραμένοντας στοργική, αφοσιωμένη, προστατευτική και εξαρτημένη από το οικογενειακό περιβάλλον. Σε αντίθεση ο άνδρας παραμένει ένα αυτόνομο και ενεργό άτομο, με απόλυτη κυριαρχία ακόμη και στην οικογενειακή σφαίρα, δυναμικό και δημιουργικό, πράγμα που ενισχύει και αναπαράγει το ανδρικό παραδοσιακό πρότυπο. (Δ.Αναγνωστοπούλου,1997).

Παρά το γεγονός ότι τα κείμενα των βιβλίων κυριαρχούνται από βιώματα παραδοσιακών ρόλων, αξιών και αντιλήψεων ως προς το ανδρικό και το γυναικείο φύλο, οι δάσκαλοι αδυνατούν να το αναγνωρίσουν όταν αυτό τους τεθεί άμεσα, ωστόσο όταν οι ερωτήσεις που απευθύνονται σε αυτούς αφορούν το ρόλο και τη θέση της γυναίκας, αποκαλύπτεται η προσωπική τους συμβολή στην αναπαραγωγή στερεοτύπων. Υποστηρίζουν ότι η γυναίκα δεν παρουσιάζεται σε σύγχρονα επαγγέλματα ή επαγγελματικές φιλοδοξίες αντίστοιχες των ανδρών αλλά εξακολουθεί να παραμένει στον παραδοσιακό ρόλο της μητέρας και νοικοκυράς. Παρατηρούμε μια αντίφαση στην άποψη των δασκάλων για τις σχέσεις ισότητας που προκύπτει τόσο μέσα από την άποψη που έχουν για τη θέση της γυναίκας όσο και μέσα από τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που αποδίδονται στα αγόρια και τα κορίτσια.

Οι δάσκαλοι αναγνωρίζουν τα διαφορετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας που αποδίδονται στα αγόρια και τα κορίτσια, η πλειοψηφία των οποίων πιστεύει ότι τα αγόρια παρουσιάζονται τολμηρά και επιθετικά ενώ τα αντίθετα τα κορίτσια χωρίς

αποφασιστικότητα και δύναμη, ρόλοι οι οποίοι εκφράζουν τις αξιολογητικές προδιαγραφές της πατριαρχικής νοοτροπίας, συνισταμένες της οποίας είναι η υποτίμηση του κοριτσιού και η ενίσχυση του ανδρικού παραδοσιακού προτύπου. (Α.Φρειδερίκου,1995). Οι δάσκαλοι αποδίδουν στερεότυπα χαρακτηριστικά και στα δύο φύλα, με το να διαχωρίζουν τα μαθήματα σε ανδρικά και γυναικεία, θετικά και θεωρητικά αντίστοιχα, τοποθετώντας τους άνδρες σε επαγγέλματα τεχνικά και υψηλού κύρους και τις γυναίκες σε αυτά τα οποία συνδέονται με παροχή υπηρεσιών, επαγγέλματα που ανταποκρίνονται στους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1990).

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αναγνώριση της διαφορετικότητας των χαρακτηριστικών μεταξύ των δύο φύλων θα μπορούσε να επηρεάσει τη στάση τους, αναπαράγοντας στερεότυπες αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των παιδιών, όπως παρατηρείται από την προκατάληψη που έχουν ότι τα αγόρια δείχνουν κακή συμπεριφορά πιο συχνά από τα κορίτσια. (Α.Κακαβούλης,1997).

ΠΙΝ.5. Αναγνώριση χαρακτηριστικών προσωπικότητας αγοριών από το δάσκαλο/ά

	Συμφωνώ απόλυτα		Συμφωνώ αρκετά		Δεν είμαι Σίγουρος/η		Διαφωνώ αρκετά		Διαφωνώ απόλυτα	
	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.
Δάσκαλοι	4	6,2%	51	79,7%	3	4,7%	6	9,4%	0	0%
Δασκάλες	5	5,8%	54	62,8%	1	1,2%	25	29,1%	1	1,2%
Σύνολο	9	6%	105	70%	4	2,7%	31	20,7%	1	0,7%

P=0,28

Όπως βλέπουμε από τον πίνακα 1, όσον αφορά τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που αποδίδονται στα αγόρια, τα δύο φύλα διαφοροποιούνται σε επίπεδο στατιστικά σημαντικό με 89% των ανδρών να συμφωνούν αρκετά έναντι 63% των γυναικών όπως επίσης 10% των ανδρών να διαφωνούν αρκετά έναντι 30% των γυναικών. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι δασκάλες αντιλαμβάνονται

περισσότερο την έννοια της ανισότητας, πιθανόν από προσωπική ανάγκη, ακριβώς γιατί και οι ίδιες βρίσκονται σε θέση «υποταγής» έναντι του ανδρικού φύλου, δίνοντας μια άλλη ερμηνεία και διάσταση στα στερεότυπα των φύλων, η οποία δεν είναι τόσο παγιωμένη και στερεοτυπική όσο αυτή των δασκάλων. Αυτό βέβαια αποτελεί μια προσωπική εκτίμηση που δεν μελετάται στην προκειμένη εργασία, αλλά θα μπορούσε να προταθεί για περαιτέρω διερεύνηση.

Μία ακόμη αντίφαση στην άποψη των δασκάλων για τις σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας, αποτελεί το γεγονός ότι η γυναίκα δεν παρουσιάζεται με επαγγελματικές φιλοδοξίες αντίστοιχες των ανδρών, άποψη την οποία αποδέχεται το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση στην πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση αλλά και σε επαγγέλματα που θεωρούνται τυπικά ανδρικά, ελάχιστα προσεγγίζει την προνομιακή και κυρίαρχη θέση των ανδρών. (Ε.Μαραγκουδάκη,2005).

Τα κορίτσια σε σύγκριση με τα αγόρια ωθούνται σε επαγγέλματα που σχετίζονται με την κοινωνική προσφορά, ενώ τα αγόρια κινούνται περισσότερο από ωφελιμιστικά κίνητρα, αφού ο πρωταρχικός ρόλος του άνδρα εξακολουθεί να είναι εκείνος του προστάτη και του προμηθευτή των απαραίτητων για την οικογένεια αγαθών. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1997). Οι εκπαιδευτικοί δίνουν δευτερεύουσα σημασία στη γυναικεία εργασία κατά την επαγγελματική σταδιοδρομία σε σχέση με τη δημιουργία οικογένειας που παίζει πρωτεύοντα ρόλο. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1990).

Παρατηρούμε ότι η επιλογή των επαγγελμάτων ασκείται από προκαταλήψεις και παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις που έχουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί για τα ιδιαίτερα χαρίσματα και τις κλίσεις των φύλων, οι οποίες επηρεάζουν και προσδιορίζουν τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών, που προσεγγίζουν τα επαγγέλματα εκείνα που ταιριάζουν περισσότερο στην κοινωνική αντίληψη για τη φύση και την αποστολή της γυναίκας όπως είναι π.χ. η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Αλλά και η στάση των δασκάλων, μέσα από την καθημερινή επαφή τους με τα παιδιά, ενθαρρύνουν παραδοσιακούς ρόλους, έτσι που τελειώνοντας τα παιδιά το δημοτικό σχολείο έχουν ξεκάθαρες εντυπώσεις για

τους περιορισμούς που τους επιβάλλει το φύλο τους. (Σιδηροπούλου-Δημακάκου,1997).

ΠΙΝ.6. Αναπαραγωγή στερεοτύπων μέσω συχνότερης προβολής του ανδρικού προτύπου

	Συμφωνώ απόλυτα		Συμφωνώ αρκετά		Δεν είμαι Σίγουρος/η		Διαφωνώ αρκετά	
	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.
Δάσκαλοι	7	10,9%	34	53,1%	22	34,4%	1	1,6%
Δασκάλες	30	34,9%	44	51,2%	12	13,9%	0	0
Σύνολο	37	24,7%	78	52%	34	22,7%	1	0,7%

P=001

Στατιστική σημαντικότητα παρατηρείται μεταξύ των δύο φύλων, εκπαιδευτικών και εκπαιδευτριών, όπως φαίνεται και στον πίνακα 2, όπου το ανδρικό φύλο φαίνεται να κυριαρχεί έναντι του γυναικείου στα κείμενα των βιβλίων. Το γενικό δείγμα συμφωνεί ότι η συχνότερη προβολή του ανδρικού φύλου βοηθά στην αναπαραγωγή στερεοτύπων για τα δύο φύλα, με τις γυναίκες να συμφωνούν απόλυτα με 34,9% έναντι των ανδρών με 10,9%. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι άνδρες φαίνεται να μην είναι σίγουροι για αυτό με 34,3% έναντι 14% των γυναικών. Η διαφοροποίηση των δύο φύλων, καθιστώντας τη γυναίκα σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με αυτή των ανδρών, παρατηρείται και από τη συχνότητα με την οποία παρουσιάζεται το γυναικείο φύλο, το οποίο μειονεκτεί έναντι του ανδρικού, τόσο ουσιαστικά όσο και αριθμητικά, καθώς η παρουσία της γυναίκας αποκλείεται από πολλές δημιουργικές ασχολίες, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα σε αντίθεση με το ανδρικό που περιλαμβάνει ένα ποικίλο ρεπερτόριο συμπεριφορών. (Δεληγιάννη-Κουιμτζή,1999). Καμία γυναίκα δεν συμμετέχει στις συντακτικές ομάδες αλλά και τα κείμενα των ανθολογίων και αναγνωστικών δεν παρουσιάζουν αμερόληπτα τις αντιλήψεις για την ανθρώπινη φύση, το άτομο και την οικογένεια, τα δικαιώματα και τις απαιτήσεις. (Α.Φρειδερίκου,1995).

Παρατηρούμε σε αυτό το σημείο ότι οι δασκάλες, όπως και στα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των αγοριών, παίρνουν πιο σίγουρη και ξεκάθαρη στάση στις παραμέτρους που ενισχύουν και διαιωνίζουν την ανισότητα των δύο φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα σε σχέση με αυτή των δασκάλων.

ΠΙΝ.7. Συμβολή στην προώθηση της ισότητας με τη συμμετοχή συγγραφέων στα γλωσσικά εγχειρίδια.

	Συμφωνώ απόλυτα		Συμφωνώ αρκετά		Δεν είμαι Σίγουρος/η		Διαφωνώ αρκετά	
	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.	Συχ.	Ποσ.
Δάσκαλοι	3	4,7%	20	31,2%	38	59,4%	3	4,7%
Δασκάλες	27	31,4%	39	45,3%	20	23,2%	0	0%
Σύνολο	30	20%	59	39,3%	58	38,7%	3	2%

P=000

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην άποψη των δασκάλων για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων με την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών συγγραφέων όπου το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος συμφωνεί ότι κάτι τέτοιο θα συνέβαλε στην προώθηση της ισότητας. Και σε αυτό το σημείο παρατηρείται στατιστική σημαντικότητα μεταξύ των δύο φύλων με τις γυναίκες να συμφωνούν απόλυτα κατά 31% έναντι των ανδρών όπως επίσης 59% των ανδρών να μην είναι σίγουροι έναντι 23% των γυναικών.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες εκπαιδευτικοί, συμφωνούν στην πλειοψηφία τους για την υποβαθμισμένη θέση των γυναικών σε σύγκριση με τους άνδρες, όταν αυτό τους τεθεί έμμεσα. Οι άνδρες από την άλλη φαίνεται να είναι λιγότερο σίγουροι ότι η συμμετοχή των γυναικών θα βοηθήσει στην προώθηση της ισότητας, άποψη η οποία θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι πηγάζει από τη θέση υπεροχής στην οποία βρίσκονται οι άνδρες οι οποίοι «δεν έχουν πρόβλημα όσον αφορά τα ίσα δικαιώματα, αφού όλα τα δικαιώματα είναι από τη δική τους πλευρά». (Β.Δελληγιάννη,Χ.Αθανασιάδου,1997).

Τέλος, όσον αφορά την αξία και το ρόλο των γλωσσικών εγχειριδίων στην εκπαιδευτική διαδικασία για την προώθηση της ισότητας, η πλειοψηφία των δασκάλων συμφωνεί ότι μια αλλαγή θα επηρέαζε τη στάση των ατόμων στην κοινωνία όπως επίσης θα βοηθούσε το άτομο μέσα από μια ποικιλία ρόλων και δραστηριοτήτων, αν και ισχυρίζονται ότι υπάρχει ήδη στα εγχειρίδια, να επιλέξει αυτό που του ταιριάζει σύμφωνα με τις ανάγκες του και όχι με βάση το φύλο. Η άποψη αυτή των δασκάλων, μπορούμε να υποθέσουμε είτε ότι αναγνωρίζει το γλωσσικό σεξισμό που κυριαρχεί στα γλωσσικά εγχειρίδια, όπου τα περισσότερα κείμενα και οι γραμματικές ασκήσεις διέπονται από γλωσσικό σεξισμό, καθώς το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται συστηματικά ως γενετικός όρος για αναφορές και στα δύο φύλα. (Δ.Αναγνωστοπούλου, 1997), είτε ότι αποτελεί μία αμυντική στάση απέναντι σε μια άμεση ερώτηση όπως το γεγονός ότι οι ίδιοι πιστεύουν ότι πρέπει να στέκονται κριτικά απέναντι στο σεξισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών από τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας δείχνουν, ότι παρόλο που αναγνωρίζουν τις στερεότυπες αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις που κυριαρχούν στα αναγνωστικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου εις βάρος του γυναικείου φύλου, αδυνατούν να το κατανοήσουν όταν αυτό τους τεθεί άμεσα, με αποτέλεσμα από τη μία να ισχυρίζονται ότι υπάρχουν σχέσεις που στηρίζονται στην ισότητα και την ισοτιμία ενώ από την άλλη να επιβεβαιώνουν με τη στάση τους το διαχωρισμό της γυναίκας από τον άνδρα. Πρόκειται λοιπόν για σχέσεις πατριαρχικές, σύμφωνα με τις οποίες υπάρχει ένα φύλο κυρίαρχο και παντοδύναμο και ένα φύλο σε θέση υποταγής. Φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους μηχανισμούς στα πλαίσια των οποίων αυτοί λειτουργούν εις βάρος των γυναικών, με αποτέλεσμα να γίνονται και οι ίδιοι θύματά τους, με μια μικρή απόκλιση των γυναικών/εκπαιδευτικών που φαίνονται περισσότερο ευαισθητοποιημένες και σίγουρες ότι η συμμετοχή και η προώθηση της γυναικείας παρουσίας θα βοηθούσε στη μείωση αυτής της κατάστασης και στη προώθηση της ισότητας.

Από τη άλλη όλοι οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν την αξία τόσο των γλωσσικών εγχειριδίων όσο και της δικής τους συμβολής με ανάλογες συζητήσεις, κάτι το οποίο θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικές βελτιώσεις αρκεί να υπήρχε η κατάλληλη επιμόρφωση στους ίδιους, η οποία απουσιάζει σε τέτοιο βαθμό όπου και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί δεν είναι σίγουροι αν υπάρχουν προσωπικά εμπόδια που θα δυσκόλευαν την εφαρμογή μιας νέας μη σεξιστικής εκπαίδευσης.

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε ότι για να επέλθει μια αλλαγή στο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο θα στηρίζεται στις αρχές της ισότητας και της δημοκρατίας, όσον αφορά τα δύο φύλα, θα πρέπει να υπάρξουν ριζικές αλλαγές στο περιεχόμενο των γλωσσικών εγχειριδίων από τη μία, αλλά και συστηματική εκπαίδευση στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς που να τους βοηθήσει, τόσο να αντιμετωπίσουν τα προσωπικά τους εμπόδια όσο και να οργανώσουν τα μαθήματα με τρόπο που να προωθούν τις δημοκρατικές αξίες αλλά και την κατανόηση των αρχών της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης,

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη μελέτη των απόψεων και στάσεων σας σε σχέση με την ισότητα των δύο φύλων, όπως αυτή προωθείται στα αναγνωστικά εγχειρίδια του δημοτικού. Η έρευνα αυτή γίνεται στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας της σχολής Σ.Ε.Υ.Π. του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, των φοιτητών Κωνσταντίνου Αντρέα και Λαφτσή Άννας. Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώνεται ανώνυμα και οι πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους στόχους της πτυχιακής μας εργασίας. Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για την συνεργασία σας.

ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ (σημειώστε με χ το αντίστοιχο κουτάκι)																							
ΦΥΛΟ:																							
Άνδρας				γυναίκα																			
ΧΡΟΝΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑ:																							
Έως 5 χρόνια:				Έως 10 χρόνια:				Έως 15 χρόνια:															
Έως 20 χρόνια:				Πάνω από 20 χρόνια:																			
ΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΔΙΔΑΣΚΩ:																							
Α΄				Β΄				Γ΄				Δ΄				Ε΄				Στ΄			

Παρακαλούμε σημειώστε με χ το κουτάκι που αντιστοιχεί σε αυτό που εσείς προσωπικά πιστεύεται.

Αντιστοιχία συμβόλων:				
1	2	3	4	5
Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ αρκετά	Δεν είμαι Σίγουρος/η	Διαφωνώ αρκετά	Διαφωνώ απόλυτα

- Υπάρχουν αληθινές σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα στα υπάρχοντα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

2. Οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους ενήλικες αναφέρονται συχνά στα γλωσσικά εγχειρίδια.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

3. Όταν παρουσιάζονται διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ενηλίκων, αυτές είναι ουσιαστικές και πραγματικές.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

4. Τα αγόρια παρουσιάζονται επιθετικά, με τόλμη και ανταγωνισμό στα γλωσσικά εγχειρίδια.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

5. Τα κορίτσια δείχνουν αποφασιστικότητα, δύναμη και θέληση.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

6. Η γυναίκα παρουσιάζεται με επαγγελματικές φιλοδοξίες αντίστοιχες των ανδρών.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

7. Στα σχολικά εγχειρίδια προωθούνται σύγχρονα επαγγέλματα που αφορούν το γυναικείο (πιλότος, οδηγός ταξί, διευθυντής εταιρείας κ.τ.λ.).

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

8. Στα γλωσσικά εγχειρίδια οι περισσότερες περιγραφές επαγγελμάτων και σημαντικών ατόμων από τον ελληνικό και παγκόσμιο χώρο αφορούν άνδρες. Αυτό βοηθάει την αναπαραγωγή στερεοτύπων για τα δύο φύλα.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

9. Η μητρότητα και η ανατροφή των παιδιών θεωρούνται ο κύριος προορισμός των γυναικών στα γλωσσικά εγχειρίδια.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

10. Οι συγγραφείς των κειμένων που περιλαμβάνονται στα γλωσσικά εγχειρίδια είναι, στην πλειοψηφία τους άνδρες. Η συμμετοχή περισσότερων γυναικών συγγραφέων θα συνέβαλλε στην προώθηση της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

11. Ο ρόλος των γλωσσικών εγχειριδίων για την αλλαγή των φυλετικών στερεοτύπων είναι σημαντικός.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

12. Υπάρχει ποικιλία ρόλων και δραστηριοτήτων στα γλωσσικά εγχειρίδια.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

13. Αν υπάρχει ποικιλία ρόλων και δραστηριοτήτων στα γλωσσικά εγχειρίδια, θα βοηθούσε το άτομο να επιλέξει αυτό που του ταιριάζει, ανάλογα με τις ανάγκες του και όχι ανάλογα με το φύλο.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

14. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να στέκεται κριτικά απέναντι στο σεξιστικό τρόπο παρουσίασης των φύλων στα γλωσσικά εγχειρίδια.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

15. Πρέπει να αφιερώνεται χρόνος στο σχολιασμό των ρόλων των φύλων από τα παιδιά.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

16. Μια αλλαγή στα γλωσσικά εγχειρίδια, μη σεξιστικού περιεχομένου, θα επηρέαζε τη στάση των ατόμων στην κοινωνία γενικότερα.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

17. Οι εκπαιδευτικοί έχουν καταρτιστεί/επιμορφωθεί κατάλληλα, ώστε να αντιμετωπίζουν ζητήματα που αφορούν την ισότητα.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

18. Υπάρχουν προσωπικά εμπόδια στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς που αναστέλλουν την εφαρμογή μιας μη σεξιστικής εκπαίδευσης.

1		2		3		4		5	
---	--	---	--	---	--	---	--	---	--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. ΠΙΝΑΚΕΣ

Frequencies

erotisi1

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono arketa	87	58,0	58,0	58,0
den eimai sigoyros/h	3	2,0	2,0	60,0
diafono arketa	50	33,3	33,3	93,3
diafono apolyta	10	6,7	6,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	1	,7	,7	,7
symfono arketa	60	40,0	40,0	40,7
den eimai sigoyros/h	7	4,7	4,7	45,3
diafono arketa	78	52,0	52,0	97,3
diafono apolyta	4	2,7	2,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi3

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono arketa	93	62,0	62,0	62,0
den eimai sigoyros/h	4	2,7	2,7	64,7
diafono arketa	43	28,7	28,7	93,3
diafono apolyta	10	6,7	6,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi4

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	9	6,0	6,0	6,0
symfono arketa	105	70,0	70,0	76,0
den eimai	4	2,7	2,7	78,7
sigoyros/h	31	20,7	20,7	99,3
diafono arketa	1	,7	,7	100,0
diafono apolyta				
Total	150	100,0	100,0	

erotisi5

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	2	1,3	1,3	1,3
symfono arketa	62	41,3	41,3	42,7
den eimai	5	3,3	3,3	46,0
sigoyros/h	77	51,3	51,3	97,3
diafono arketa	4	2,7	2,7	100,0
diafono apolyta				
Total	150	100,0	100,0	

erotisi6

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono arketa	1	,7	,7	,7
den eimai	3	2,0	2,0	2,7
sigoyros/h	88	58,7	58,7	61,3
diafono arketa	58	38,7	38,7	100,0
diafono apolyta				
Total	150	100,0	100,0	

erotisi7

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid den eimai sigoyros/h	1	,7	,7	,7
diafono arketa	64	42,7	42,7	43,3
diafono apolyta	85	56,7	56,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi8

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	37	24,7	24,7	24,7
symfono arketa	78	52,0	52,0	76,7
den eimai sigoyros/h	34	22,7	22,7	99,3
diafono arketa	1	,7	,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi9

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	72	48,0	48,0	48,0
symfono arketa	69	46,0	46,0	94,0
den eimai sigoyros/h	6	4,0	4,0	98,0
diafono arketa	3	2,0	2,0	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi10

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	30	20,0	20,0	20,0
symfono arketa	59	39,3	39,3	59,3
den eimai sigoyros/h	58	38,7	38,7	98,0
diafono arketa	3	2,0	2,0	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi11

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	13	8,7	8,7	8,7
symfono arketa	99	66,0	66,0	74,7
den eimai sigoyros/h	34	22,7	22,7	97,3
diafono arketa	4	2,7	2,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi12

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	1	,7	,7	,7
symfono arketa	69	46,0	46,0	46,7
den eimai sigoyros/h	9	6,0	6,0	52,7
diafono arketa	57	38,0	38,0	90,7
diafono apolyta	14	9,3	9,3	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi13

	Frekuensi	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	25	16,7	16,7	16,7
symfono arketa	108	72,0	72,0	88,7
den eimai	13	8,7	8,7	97,3
sigoyros/h	4	2,7	2,7	100,0
diafono arketa	4	2,7	2,7	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi14

	Frekuensi	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	24	16,0	16,0	16,0
symfono arketa	83	55,3	55,3	71,3
den eimai	37	24,7	24,7	96,0
sigoyros/h	6	4,0	4,0	100,0
diafono arketa	6	4,0	4,0	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi15

	Frekuensi	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	27	18,0	18,0	18,0
symfono arketa	88	58,7	58,7	76,7
den eimai	30	20,0	20,0	96,7
sigoyros/h	5	3,3	3,3	100,0
diafono arketa	5	3,3	3,3	100,0
Total	150	100,0	100,0	

erotisi16

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	43	28,7	28,7	28,7
symfono arketa	57	38,0	38,0	66,7
den eimai	42	28,0	28,0	94,7
sigoyros/h	8	5,3	5,3	100,0
diafono arketa				
Total	150	100,0	100,0	

erotisi17

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	1	,7	,7	,7
symfono arketa	13	8,7	8,7	9,3
den eimai	50	33,3	33,3	42,7
sigoyros/h	78	52,0	52,0	94,7
diafono arketa	8	5,3	5,3	100,0
diafono apolyta				
Total	150	100,0	100,0	

erotisi18

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid symfono apolyta	5	3,3	3,3	3,3
symfono arketa	46	30,7	30,7	34,0

den eimai	71	47,3	47,3	81,3
sigoyros/h	27	18,0	18,0	99,3
diafono arketa	1	,7	,7	100,0
diafono apolyta				
Total	150	100,0	100,0	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλτάνη (1993) στο Φρειδερίκου (1995), *αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου, η Τζένη πίσω από το τζάμι*, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά γράμματα.

Αναγνωστοπούλου Δ (1997), «αναπαραστάσεις του γυναικείου και του ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων «η γλώσσα μου» της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης», στο Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ (επιμ.) *φύλο και σχολική πράξη*, Θεσ/νίκη, Βάνιας.

Arnott M (1981), στο Δεληγιάννη – Ζιώγου (1999), *εκπαίδευση και φύλο, ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, Θεσ/νίκη, Βάνιας.

Βιτσιλάκη Χ – Σορωνιάτη, Μαράτου Χ – Αλιπράντη, Κάπελλα Α (2001), *εκπαίδευση και φύλο, μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης*, ΚΕΘΙ.

Δεληγιάννη Β – Αθανασιάδου Χ (1997), «αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τα φύλα,» στο Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ (επιμ.), *φύλο και σχολική πράξη*, Θεσ/νίκη, Βάνιας.

Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ (1999), *εκπαίδευση και φύλο, ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, Θεσ/νίκη, Βάνιας.

Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ (1997), *φύλο και σχολική πράξη, συλλογή εισηγήσεων*, Θεσ/νίκη, Βάνιας.

Δεληγιάννη – Κουιμτζή Β (1998), *τάσεις και αξίες για την ισότητα των φύλων στο σχολείο και μία πρόταση για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, στο εκπαίδευση και φύλο: νέες τεχνολογίες, πρακτικά συνεδρίου.*

Δεληγιάννη Β - Σακκά Δ - Ψάλτη Α – Φρόση Λ - Αρκουμάνη Σ – Στογιαννίδου - Α - Συγκολλίτου Ε (2000), *ταυτότητες φύλου και επιλογές ζωής: τελική Έκθεση Α.Π.Θ. και Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Υπουργείο Παιδείας.*

Ζιώγου Ρ – Κελεσίδου Σ (1997), στο Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ, *φύλο και σχολική πράξη, συλλογή εισηγήσεων, Θεσ/νίκη, Βάνιας.*

Ιγγλέση Χ (1997), *πρόσωπα γυναικών προσωπεία της συνείδησης, συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας.*

Κακαβούλη Α (1997), «στερεότυπα των φύλων και σχολική αγωγή», στο Δεληγιάννη Β – Ζιώγου Σ, *φύλο και σχολική πράξη, Θεσ/νίκη, Βάνιας.*

Καλογιαννάκη Π – Μακράκη Β (1996), *προς ένα κοινό αναλυτικό πρόγραμμα στην ενωμένη Ευρώπη: τάσεις και προοπτικές, Ευρώπη και Εκπαίδευση, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρης.*

Καλτσούνη Χ (2000), *κοινωνικοποίηση, η γένεση του υποκειμένου, Αθήνα, βιβλιοθήκη Gutenberg.*

Κανατσούλη Μ (2002), *πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα, όψεις και απόψεις, Αθήνα, εκδ. Πατάκη.*

Καταρτζή (1996), στο Φρόση κά (2001), *ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ΚΕΘΙ, Θεσ/νίκη.*

Κογκίδου Δ (1998), *ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση: δυνατότητες και προβλήματα στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, στο εκπαίδευση και φύλο: νέες τεχνολογίες, πρακτικά συνεδρίου.*

Μαραγκουδάκη Ε (2005), *εκπαίδευση και διάκριση φύλων, παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας.

Measor L – Sikes P στο Κογκίδου Δ (2002/3), *κοινωνικό φύλο και εκπαίδευση, παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης*, Θεσ/νίκη.

Μοσκοφόγλου (1996) στο Φρόση κά (2001), *ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, ΚΕΘΙ, Θεσ/νίκη.

Παπαγεωργίου Γ (2004), *ηγεμονία και φεμινισμός*, Αθήνα, εκδ. Γ. Δαρδάνος.

Παπαστάμου Σ (1961), *θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο.

Σιδηροπούλου – Δημακάκου (1990) στο Φρόση κά (2001), *ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, ΚΕΘΙ, Θεσ/νίκη.

Τζήκας Δ (1995), «*πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ισότητα των φύλων*», στο *εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών, πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα.

Τρέσσου – Μυλωνά Ε (1995), «*ισότητα των φύλων, κριτική προσέγγιση και η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών*», στο *εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών, πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα.

Φραγκουδάκη Α (1978), *τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο.

Φλούρης Γ (2000), *αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση*, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρης.

Φρειδερίκου Α – Φολέρου Φ (2004), *τα κορίτσια παίζουν, αναπαραστάσεις του φύλου στην αυλή του δημοτικού σχολείου*, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Φρειδερίκου Α (1995), *αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου, η Τζένη πίσω από το τζάμι*, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Φρόση Λ – Κουιμτζή Ε – Παπαδήμα Χ (2001), *ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, ΚΕΘΙ, Θεσ/νίκη.

Φρόση Λ (2000)), στο Φρόση κά (2001), *ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, ΚΕΘΙ, Θεσ/νίκη.

WWW.pedia.gr/edu/1g/index.html.

